

YEMEN ARAPÇASINDA TÜRKÇE UNSURLAR

Turkish Elements in Yemeni Arabic

Ertuğrul DÖNER¹

Yusuf ÖZCAN²

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	15.10.2020
Kabul Tarihi:	16.11.2020
Yayın Tarihi:	25.12.2020

Özet

Önemli birtakım deniz yolları üzerinde bulunan ve bereketli topraklara sahip olan Yemen farklı kültür ve medeniyetlerin uğrak mekanı olmuş, birçok devlete ev sahipliği yapmış, jeopolitik konumu itibarıyla de her daim önemini korumuştur. Bu bölgeye özellikle 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti dahil olmuş, Osmanlı'nın Yemen hakimiyeti kesintilerle birlikte 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti zamanında bölgede çıkan birçok isyan ve sıkıntılara rağmen siyasi, idari, dini ve içtimai alanlarda yapılar inşa edilmiş, farklı kültürlerin iç içe yaşadığı Yemen'de Osmanlı kültürü varlık alanı bulmuştur. Bu varlık alanlarından biri de kültürlerin etkileşim aracı olan dildir. Bu çalışmada Yemen-Osmanlı münasebetleri çerçevesinde Yemen Arap lehçesinde kullanılan Türkçe unsurların belirlenmesi ve çeşitli yönleriyle değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Aslında Türkçe-Arapça etkileşimi genel olarak Türklerin İslamiyeti kabulü neticesinde ilk olarak dinî lafızların aktarımıyla başlayan ve zamanla gündelik konuşma diline varıncaya kadar hayatın diğer alanlarında da etkisini hissettiren doğal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe ve Arapça arasındaki dil etkileşimi tek taraflı olmamış her iki dil de birbirinden kelime almış ve kelime vermiştir. Osmanlı'da devlet işlerinde kullanılan resmi dil Osmanlı Türkçesi olsa da Osmanlı hakimiyeti altındaki diğer bölgelerde etki alanı geniş olan Türkçe, Farsça, Arapça, Rumca, Ermenice vb. diller de konuşulmaktaydı. Nitekim Osmanlı Türkçesi, içerisinde Arapça-Farsça sözcük ve dil bilgisi kuralları içermesi sebebiyle adeta imparatorluk dili olmuştur. Bu durum Türkçenin Arap lehçeleri üzerindeki etkisinin boyutunu da şekillendirmiştir. Bu yönüyle Osmanlı Türkçesi, gerek doğrudan Türkçe kelimelerin gerek Farsça ve diğer batı dillerindeki birçok kelimenin Arap lehçelerine aktarımında aracı dil konumunda olmuştur. Hal böyle olunca Türkçenin Yemen bölgesi Arap lehçesinde dahi hem sözcük hem de yapı/ekler bağlamındaki etkisi diğer komşu Arap ülkelerinin lehçelerine (Suriye, Irak, Lübnan vb.) oranla azımsanamaz nitelikte ve nicelikte olmuştur. Türkçenin Yemen lehçesi üzerindeki etkisi günlük konuşma dilinin yanı sıra Yemen bölgesi yerleşim yerleri-kabile adlarında ve kalıp ifadelerinde/ atasözlerinde de müşahade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Arapça, Türkçe, sözcükler, ödünçlemeler.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Tefsir Anabilim Dalı, ertugruldoner@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5657-9627>

² Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, yusuf.ozcanlar1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2909-8585>

Giriş

Mazisi çok eskilere uzanan Türk-Arap ilişkileri Osmanlı'nın Arap coğrafyasında hüküm sürdüğü yıllarda daha da artmıştır. Diğer birçok alanda olduğu gibi her iki toplumun kültürlerinin ana unsurlarından olan dillerinde de etkileşimler olmuştur. Türkçe-Arapça arasındaki ilişki umumiyetle Arapçanın Türkçeye etkisi bağlamında ele alınmıştır. Arapçanın Türkçe üzerindeki tesirinin genelde Türkçenin yazı dilinde, Türkçenin Arapça üzerindeki etkisinin ise daha çok Arap halk dilinde yani lehçede olduğu söylenebilir. Dillerin 'yazı dili-konuşma dili', 'resmi dil-halk dili', 'kurala bağlı dil-kurala bağlı olmayan dil' şeklinde adlandırılan farklı iki boyutundan bahsedilir. Arap dilinde daha belirgin rastlanılan bu duruma dilbilimde 'iki dillilik' (diaglossia/ izdivâciyyetü'l-luğa) denilir (Watson, 2002, 8). Arap dilindeki iki dilli yapı, 'yazı dili-resmî dil' olan Fusha ve 'konuşma dili-halk dili' olarak bilinen Avamca/ luğatu'l-âmmiyye şeklinde karşımıza çıkar (Alp, 2011, 93). Bu bakımdan Türkçe ve Yemen Arapçası arasındaki etkileşim dendiğinde özellikle Yemen'de konuşulan halk dili/ luğatu'l-âmmiyye anlaşılmalıdır. Buradan hareketle çalışmada evvela Yemen tarihi ve Osmanlı-Yemen ilişkileri hakkında birtakım bilgiler verilecek, ardından bu iki kültür arasındaki etkileşimin özellikle dil yönü üzerinde durularak Yemen Arapçasında Türkçe unsurlar ele alınacaktır.

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmada Yemen Arap lehçesinde varlığını sürdüren Türkçe unsurların tespiti amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Yemen lehçesi, atasözleri, kabile ve yer adları üzerine hazırlanan muhtelif sözlükler taranmış, Yemenli katılımcılarla bireysel görüşmede bulunulmuş ve buradan hareketle de Yemen lehçesinde kullanılan Türkçe sözcük ve eklere ulaşılmaya gayret edilmiştir. Daha sonra tespit edilen kelimelerin alanlarına göre tasnifi yapılmış, her bir kelimenin Arap harfleriyle yazımına ve transkripsiyonuna yer verilmiştir. Ayrıca her sözcüğün Yemen Arapçasındaki anlamı verilmiş ve kaynağı gösterilmiştir.

Arapçanın muhtelif lehçelerinde (Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak, Mısır, Cezayir, Libya vs.) kullanılan Türkçe unsurlar üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Araştırmamızda doğrudan Yemen lehçesi Türkçe unsurlarını konu edindiğimizden farklı Arap lehçeleri ve Türkçe ilişkisine değinen diğer çalışmalara değinilmeyecektir. Yemen harici diğer Arap lehçelerinde Türkçe unsurları konu edinen çalışmaların genel listesine Güney (Güney, 2018, 8-13) ve Uysal'ın (Uysal, 2018, 115-121) eserlerinden ulaşmak mümkündür.

Doğrudan Yemen lehçesinde Türkçe unsurları araştıran, Arap dilinde yazılmış 2 makaleye ulaşılmıştır. Bunlar Yemenli araştırmacı İsmail b. Ali el-Ekva'nın '*Kelimât Turkiyye fi'l-lehecâti'l-Yemâniyye*' ve '*Kelimât Turkiyye musta'mele fi'l-Yemen*' başlıklı eserleri ile Abbas Ali es-Sûsuva'nın '*Bâkâya el-elfâz et-Turkiyye fi'l-mahkiyyeti'l-Yemeniyye*' isimli çalışmasıdır. Ekva tarafından kaleme alınan iki makale aslında birbirinin aynısıdır. Ekva bu çalışmada Yemen lehçesinde kullanılan 168 Türkçe kelimeye yer vermiş ve kelimelerin tasnifinde alfabetik düzeni esas almıştır. Sûsuva ise çalışmada 133 Türkçe kelime örneğine değinmiş ve Ekva'da olduğu gibi bu kelimeleri alfabetik düzene göre sıralamıştır. Araştırmamızda bu iki çalışmaya ek olarak Mathar Ali el-İryâni'nin genel Yemen lehçesi kelimelerini topladığı '*Mu'cemu'l-Yemeni' fi'l-luğa*

ve't-terās adlı sözlük çalışması da taranmış; ancak bu eserde Türkçe kelimeye rastlanılmamıştır. Çalışmamızda Arap lehçelerinde Türkçe ekler konusuna da değinilmiştir. Bu doğrultuda Mısır, Suriye ve Irak lehçesinde Türkçe eklerin kullanım örneklerine yer verilmiş; bunların Yemen lehçesinde kullanılan Türkçe eklerle karşılaştırılması yapılmıştır. Ayrıca Yemen atasözleri ve Yemen kabile, yerleşim yerleri adları sözlükleri de incelenmiştir. Burada Yemen lehçesinde daha önceki dönemlerde dahil olmuş, kullanılmış; ancak günümüze ulaşmamış olan Türkçe sözcüklerin de tespiti amaçlanmıştır. Bunlara ek olarak çeşitli kaynaklardan derlemiş olduğumuz Türkçe tabirlerin Yemen lehçesinde kullanım durumunu belirlemek üzere Yemenli 5 katılımcıyla bireysel görüşme yapılmıştır. Yapmış olduğumuz bireysel görüşme neticesinde yazılı kaynaklarda rastlamadığımız; ancak katılımcıların lehçede kullanıldığını belirttiği bazı Türkçe kelimeler de çalışmamıza dâhil edilmiştir. Neticede farklı kaynaklardan yapmış olduğumuz kapsamlı inceleme sonucunda Yemen lehçesinde 296 Türkçe kelime kullanıldığı görülmüştür. Araştırmamızda Yemen lehçesinde Türkçe unsurların belirlenmesinde başvurduğumuz kaynaklar şunlardır:

el-Ekva', İsmail b. Ali, "Kelimât Turkiyye fi'l-lehecâti'l-Yemâniyye", "Kelimât Turkiyye musta'mele fi'l-Yemen"; es-Sûsuva, Abbas Ali, "Bâkâya el-elfâz et-Turkiyye fi'l-mahkiyyeti'l-Yemeniyye"; el-İryânî, Mathar Ali, *el-Mu'cemu'l-Yemenî fi'l-luğa ve't-terās*; el-Makaḥfi, İbrahim b. Ahmed, *Mu'cemu'l-büldân ve'l-ḳabâili'l-Yemeniyye*; 'Anân, Zeyd b. Ali, *el-Leḥcetü'l-Yemâniyye fi'n-nuket ve'l-emsâli's-Şan'âniyye*; el-Ekva', İsmail b. Ali, *el-Emsâlu'l-Yemâniyye*; Allûb, Abdulvehhâb, *Mu'cemu'd-daḥîl fi'l-âmmiyyeti'l-Mıṣriyye*; Mahfûz, Hüseyin Ali, "el-Elfâzu't-Turkiyye fi'l-lehecâti'l-İrâkiyye"; Abduddâyim, *el-Kelimâtu't-Turkiyye fi kavâidi'l-luğati'l-'Arabiyye ve'l-lehçeti's-Sûriyye*; el-Esedî, Muhammed Hayruddîn, *Mevsû'atu Haleb el-muḳârane*; Abdurrahim, Yasin, *Mavsû'atu'l-âmmiyyeti's-Sûriyye*; K1, Kişisel Görüşme, 30.08.2020; K2, Kişisel Görüşme, 22.07.2020; K3, Kişisel Görüşme, 25.08.2020; K4, Kişisel Görüşme, 12.08.2020; K5, Kişisel Görüşme, 15.09.2020.

2. Genel Hatlarıyla Yemen Tarihi

2.1. Yemen Kelimesinin Anlam Alanı

Arap Yarımadası, Antik Grek ve Romalı coğrafyacılar tarafından genel olarak *Arabia Felix*, *Arabia Petrea* ve *Arabia Deserta* şeklinde üçe ayrılmış; Arabia Felix bugünkü Yemen ve ona ek olarak Mehra ve Hadramevt topraklarını da içine alan bölgeye, Arabia Petrea Hicaz topraklarına, Arabia Deserta ise Arabia Felix olarak isimlendirilen bölgenin kuzeydoğusundan Fırat nehrine kadar ulaşan Suriye-Mezapotamya çölünü kapsayan bölgelere ad olarak verilmiştir (Playfair, 1859, 1; Porter, 1986, 3; Thomas, 2013, 2-3; Yavuz, 2003, 60). Bu coğrafyacılar tarafından *mutlu/mesud Arabistan* olarak tanımlanan Arabia Felix'in; batısında Kızıldeniz, güneyinde ise Hint Okyanusu, Umman Denizi ve Aden Körfezi ile sınırı olup, kuzeyinde Suudi Arabistan ve doğusunda ise Umman yer almaktadır (Sırma, 1982, 427; Kurt, 2013, 400-401). Bulunduğu konum itibarıyla dünya denizlerinde taşınan malların büyük bir kısmını kapsayan suyollarına sahip Yemen; Bâbu'l-Mendeb Boğazını ve Aden Körfezini kontrol olanağının yanı sıra Doğu

Afrika ile Arabistan Yarımadası arasında bir geçiş noktası olan önemli bir bölgede yer almaktadır (Sırma, 1993, 13/377; Aydın-Ergün, 2017, 5).

İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab* ve Zebîdî'nin *Tâcu'l-Arûs* adlı eserlerinde Yemen kelimesinin *bereket* anlamında *el-yümn* kökünden geldiği ifade edilmiştir (İbn Manzûr, 6/4967; Zebîdî, 2001, 36/302). Yemen'in coğrafi yapısını Serat adı verilen dağlık ve Tihame denilen ovalık bölge ile Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nun Arap Yarımadasındaki kıyı şeridi oluşturmaktadır. Serat oldukça verimli ve yerleşime uygun ve bunun zıddı Tihame bölgesi geniş, kumlu ve yağmur yağmayan bir bölge olmasına rağmen Yemen, Arap Yarımadası'nın en verimli; ağaçlarının, meyvelerinin ve ürünlerinin bol olması gibi sebeplerden ötürü *Yemenü'l-Hadrâ* yani *Yeşil Yemen* olarak da nitelendirilmiştir (Hamdânî, 1990, 90; Curaîfî, 1987, 41; Kadri, 1910, 14; Barlak, 2013, 334). Hicaz bölgesinde güneşe doğru döndüğünde, kuzeyde kalan Şam'a karşılık bu bölgenin güneyde yani sağ tarafta kalması sebebiyle Yemen isminin Arapçadaki *sağ el* anlamına gelen *yedu'l-yümnâ* ifadesinden geldiği ayrıca genel olarak Mekke'yi dünyanın merkezi kabul eden İslam coğrafyacılara göre doğuya doğru döndüğünde Kâbe'nin güneyinde yani sağında kaldığından sağ anlamındaki *el-yemîn* ve güney anlamındaki *yemnetün* kelimesinden aldığı belirtilmiştir (Sırma, 1993, 13/371). Ayrıca Yemen b. Kahtân'dan hareketle bölgeye Yemen denildiği ifade edilmiştir. Bölge insanların, Hz. Nuh'un oğullarından Sâm soyundan geldikleri rivayet edilmiştir. Tufan'dan sonra Sâm, Güney Arabistan Yarımadasına yerleşmiş ve bu insanlar Arap halkını oluşturmuşlardır. Sâm'ın nesli Arab-ı Bâide, Arab-ı Arîbe, Arab-ı Müsta'ribe ve Arab-ı Müsta'cime olmak üzere dörde ayrılmış; Yemenlilerinin neslinin Arab-ı Arîbe'den oldukları, soylarının da Hz. Nuh'un torunlarından Eber'in oğlu Kahtan'a dayandığı ifade edilmiştir (Sırma, 1982, 38).

Genel olarak Yemen kelimesinin özellikle "sağ yan" ve/veya "güney" anlamları ile ilişkisi olduğu yönünde görüşler ağır basmaktadır (Tomar, 2013, 43/402). Bu bağlamda Hz. Peygamber'in, Tebuk yakınındaki bir tepenin üzerine çıkıp, kuzeyi göstererek "Bütün buralar Şam'dır.", sonra da güneye dönerek "Bütün buralar Yemen'dir." demesi sebebiyle, Yemen isimlendirmesinin yön belirtmeye karşılık geldiğini söylemek mümkündür (Sırma, 1993, 13/371). Bununla birlikte Hz. Peygamber'in "İman Yemenlidir, hikmet Yemenlidir." (Buhârî, "Menâkıb", 1; Müslim, "İmân", 82-84-88-89-90) ve "Size Yemenliler geldi. Onlar ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır..." (Buhârî, "Menâkıb", 1; "Megâzî", 74; Müslim, "İmân", 84, Tirmizî, "Fiten", 61) başlangıcıyla başta iman olmak üzere hikmetin Yemenli oluşunu belirten hadisten (bk. Demirci, 2011, 95-122) Hz. Peygamber'in Yemenlileri ince ruhlu, yufka yürekli olmalarıyla övdüğü ifade edilmiş; Yemenlilerin ince ruhlu, yufka yürekli olmaları yerleşik hayata geçmiş, şehirleşmiş olmalarının bir neticesi olarak gösterilmiştir (Kurt, 2001, 99). Yerleşik hayata geçen ve medenileşen Yemen için, hadisin başında geçen "kalp yönüyle kabalık, anlayış yönüyle kıtlığın deve besleyenlerde yani bedevilerde, görgü ve beşerî münasebetlerin ise koyun besleyenlerde olduğu şeklinde remzedilen şehirleşmeye" dikkat çekilmiştir (Aynî, trs., 16/72).

2.2. İslamiyet'ten Önce Yemen'de Kurulan Bazı Önemli Devletler (Main, Sebe ve Himyerî)

Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alan Yemen, diğer bölgelere nazaran yaşamaya, tarıma elverişli yerler arasında yer almış (Aydın, 1991, 49), bu sebeple Yemen, tarihin en eski yerleşim alanlarından biri olmuş ve kaynaklarda Yemen ve çevresindeki yerleşik hayatın M.Ö. 5000'lere kadar uzandığı belirtilmiştir. Açıkçası yukarıda da ifade ettiğimiz üzere yaşamaya ve tarıma elverişli olması sebebiyle tarih içerisinde birçok devlet ve kabileye ev sahipliği yapan bölge, felix isimlendirmesinin "Bereket" anlamındaki tercümesinin karşılığıdır da denebilir (Zeydan, trs., 139). Yemen, tarih içerisinde Main, Sebe ve Himyerî gibi birçok devlete ev sahipliği yapmıştır (Es'ad, 1983, 62-64; Yiğit, 2009, 36/241-243). Bu devletlerin kuruluş ve yıkılış tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte tarihçiler tarafından bazı zaman aralıkları zikredilmiş ve İslam öncesi Yemen'de tüm devletlerin Sebe ismiyle zikredildiği belirtilmiştir. Bu durumun Arabistan'ın genel olarak Yemen şeklinde isimlendirilmesinin bir neticesi olduğu söylenebilir (Abdullah, 2003, 3/1563).

Yemen'de ortaya çıkan en eski devletlerden olan Main Krallığı (yaklaşık M.Ö. 1400-650), Hicaz, Fedek ve Teyma sınırlarına kadar genişlemiş, kendileriyle aynı dönemde varlığını sürdüren Fenikeliler gibi ticari faaliyetlerde önemli bir alana hâkim olarak ekonomik anlamda bir güç haline gelmiştir. Doğudan aldıkları malları Umman Denizi, Basra Körfezi, Fırat ve Dicle Nehirleri ve Kızıldeniz yolu ile Fenikelilere, Mısırlılara, Asurlulara ve diğer bazı bölgelere ulaştırmaktaydılar. Ayrıca diğer birçok bölgeye taşınacak olan ürünler Yemen üzerinden hareketle pazarlanmaktaydı (Çağatay, 1957, 7-9; Barlak, 2013, 16; al-Haidari, 2016, 18).

Yemen'de kurulan devletlerden bir diğeri ise Sebe Devleti'dir (M.Ö. X. yüzyıl öncesi-115). Ticaretin en önemli ekonomik unsur olduğu Sebeliler, Kuzey Arabistan ticaretine hâkim bir yapıya sahipti. Yemen'den kalkan ticaret kervanları Kuzey Arabistan yoluyla Akdeniz kıyılarına geçmekte, o dönemde önemli bir ticaret mahalli olan Gazze ile birçok ticari ilişkiler kurmaktaydı (Çağatay, 1957, 11; Tomar, 2013, 43/402). Deniz yollarına ve Muson rüzgârlarına hâkimiyetleri sebebiyle "Güney Denizlerinin Fenikelileri" olarak nitelendirilmişlerdir (Hitti, 2011, 86). Ticaretin yanı sıra ziraat ve imar faaliyetlerine de yer veren Sebelilerin, köşkler, mabetler, kaleler ve barajlar -hatta meşhur Me'rib Su Seddi'ni onların yaptığı ifade edilmiştir- (Çağatay, 1955, 52-53) inşa ettikleri ayrıca lükse düşkün oldukları belirtilmiş, ev ve mabetlerini altın, gümüş ve kıymetli birçok taşlarla süsledikleri rivayet edilmiştir. Hatta bu anlamda Sebe "Altın Ülkesi" olarak adlandırılmıştır (Tkatsch, 1988, 10/273).

Güney Arabistan'da kurulan ve yaklaşık olarak M.Ö. 115-M.S. 525'li yıllarda varlık alanı bulan Himyerî Devleti, İslamiyet'in doğuşundan önce kurulan Arap devletlerinin en büyüğü, en güçlüsü olarak ifade edilmektedir. Himyerîler, Çin-Hint, Roma-Bizans arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunduğundan birçok farklı kültürlerle etkileşim içerisinde olmuşlardır (Hizmetli, 1991, 59; Algül, 1998, 18/62). Himyerîlerin dokumacılık, madeni eşya ve kılıç imalatında ileri bir seviyede oldukları, "Kaleler Ülkesi" olarak nitelendirildikleri (Barlak, 2013, 335), yaptıkları bent ve su kanalları sayesinde tahıl ve meyve üretiminde büyük başarı elde ettikleri anlatılmış, şiir ve fesahat gibi sözlü kültürün önemli yapıtlarında oldukça başarılı oldukları dile

getirilmiştir. Ticari ve sosyal ilişkilerin yanı sıra savaşçı özellikleri ile de dikkat çeken Himyeriler, Habeşliler ve İranlılar ile de sık sık mücadele içerisine girmiş; hatta Habeşistan'ı hâkimiyetleri altına almış, Mısır'a kadar ilerlemişlerdir (Çağatay, 1957, 14). Farklı kültürlerin etkileşim alanı haline gelen Himyeriler'in genel olarak Ay'a, Güneş'e, Aştar'a (çoban yıldızı) taptıkları ayrıca özellikle bu dönemde Güney Arabistan'a Yahudiliğin, kısmen de Hıristiyanlığın girdiği ifade edilmiştir¹. Bölgeye Hıristiyanlığın II. Konstantin zamanında (337-361) girdiği; San'a, Aden, Merib ve Zafar'da birçok kilise inşa edildiği belirtilmiştir. Hıristiyanlık özellikle Necran bölgesinde yayılmış, Bizanslılarla Habeşlilerin iş birliği yapması ve Güney Arabistan'da siyasi emellerinin olması gibi nedenlerle Himyerî hükümdarlarının Yahudiliğe meyletmelerine sebep olduğu aktarılmıştır (Algül, 1998, 18/62). 523 yılında Himyerî hükümdarı Zu Nüvas, Hıristiyanlığı ortadan kaldırmaya teşebbüs etmiş, Necran'daki Hıristiyanlara şiddet uygulamış; Yahudiliğe geçmeyi kabul etmeyen (farklı kaynaklarda) 4000 ile 20000 arasında insanı ateş çukuruna attırmıştır (Eroğlu, 1991, 30/471; Hizmetli, 1991, 59). Zu Nüvas'ın yaptığı bu şiddet üzerine Habeş Necâşi'si 525 yılında Eryat kumandasında, içerisinde Ebrehe'nin de bulunduğu bir ordu göndermiş ve Yemen'i fethetmiştir. Daha sonra Eryat ile Ebrehe'nin arası açılmış, halkın desteğini alan Ebrehe, Eryat'ı öldürerek Yemen idaresini ele geçirmiştir. Koyu bir Hıristiyan olan Ebrehe, Hıristiyanlığı yaymak adına San'a'da Kalis/Kulleys adında bir kilise yaptırarak Arapların kutsal addettikleri Kâbe yerine insanları bu kiliseyi tavaf etmeye zorlamış, Mekkelilerin giderek gelişen ticari faaliyetlerine engel olmak ve San'a'yı hem ticari hem de dini bir merkez yapmak adına girişimlerde bulunmuştur (Kazancı, 1994, 10/79-80; Çağatay, 1955, 54-57). Hatta sonrasında da Kâbe'yi yıkmak adına Mekke'yi kuşatmış ve Kur'an'ı Kerim'de Fil suresinde de belirtildiği üzere bu emeli başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Çağırıcı, 1996, 13/69-70). Bu olaydan sonra Yemenliler Habeşlilere karşı İran'dan yardım istemiş, Enuşirvan Yemen'e bir ordu göndererek bölgeyi hâkimiyetine almış ve burada yaklaşık elli yıl kadar İran hâkimiyeti devam etmiştir (Çağatay, 1957, 16-17).

Sonuç olarak, İslam öncesi Yemen'de kurulan devletler birçok deniz yollarının etrafında konuşlanmış olmaları sebebiyle başta ticaret ve ziraat olmak üzere ekonomik olarak önemli gelişim sağlamış, el eşyaları, imar faaliyetleri gibi alanlarda ilerlemiş, dil, şiir ve fesahat gibi konularda da kültürel başarılar, atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Kutsal metinlerde, özellikle de Kur'an'ı Kerim'deki bazı sûrelerde tarihte önemli bir yere sahip olan Yemen'de yaşamış toplumlardan ve/veya burada gerçekleşen birtakım olaylardan söz edilmiştir. Bu bağlamda Güney Arabistan'da kurulmuş olan Ad kavmi ve bu kavme gönderilen Hz. Hud (A'râf 7/65-72), İrem şehri (Fecr 89/ 6-8), Salih peygamberin gönderildiği Semud kavmi (A'râf 7/73-79; Neml 27/45-53; Hüd 11/61-68), Hz. Süleyman ve Sebe Melikesi Belkıs görüşmesi (Neml 27/22-44), Sebelilerin yaptırdığı Me'rib Su Seddi'nin Arim seli ile yıkılması (Sebe 34/15-17) ve daha önce de bahsettiğimiz üzere Yemen'den yola çıkan Ebrehe'nin fillerden oluşan ordusuyla Kâbe'yi yıkmaya çalışması (Fil 105/1-5) gibi başlıklar bölgenin önemini ortaya koymasından dikkat çekicidir.

¹ Yemen bölgesinde Yahudilik ve Hıristiyanlığın varlığına dair geniş bilgi için bk (Döner, 2014, 209-232; Yazıcı, 2019).

2.3. İslamiyet'in İlk ve Erken Dönemlerinde Yemen (Osmanlı Devleti'ne Kadar Olan Dönem)

610 yılında İslamiyet'in zuhuru ile birlikte Arap Yarımadasında başta dini olmak üzere, sosyal ve siyasi açılardan birçok değişiklik meydana gelmiş, zamanla başta Kureyş olmak üzere diğer çevre bölgelerde bazı kabileler İslam'a girmeye başlamıştır. Hz. Muhammed'in bu süreçte bazı devletlere İslam'a davet mektupları gönderdiği, bunlardan birinin de Yemen'deki Sâsânîler olduğu bilinmektedir. 628 yılında Sâsânî valisi Bazan, İslam'ı kabul etmiş, 629 yılında Himyerî krallarına da davet mektupları gönderilmiş, Yemen halkı zamanla İslamiyet'i kabul etmeye başlamış ve Yemen Müslümanların kontrolüne geçmiştir (Fayda, 1982, 66-76). Hz. Muhammed, Yemen'e hem İslam'ı anlatmaları, hem buranın kontrolünü sağlamları hem de vergi toplamaları için sahabilerden Hz. Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Muaz b. Cebel gibi önemli birtakım kimseleri yollamıştır (Sırma, 1993, 13/374).

Hz. Muhammed'in vefatına yakın dönemlerde başlayan irtidat hareketleri onun vefatını müteakip geniş bir bölgeye yayılmış, daha önce Yemen'de İslam'ı kabul etmiş bazı kabileler irtidat ettiklerini, bazıları ise zekât vermek istemediklerini dile getirerek yönetime başkaldırmışlardır. Hz. Ebubekir, bu eğilimleri başarılı bir şekilde bastırarak, Arap kabileleri arasındaki iç çekişme ve ayrılmalara fırsat vermemek üzere bir politika takip etmiştir. Hz. Ömer döneminde de benzer bir idari yapı hâkim olmuş, bölgeye gönderilen vali ve komutanlar buradaki yapıya önemli katkılar sunmuş hatta Kuzey Afrika'nın fethi gibi ilk dönem İslam fetihlerinde Yemenli kabileler önemli rol oynamışlardır (Apak, 2007, 86-97).

Hz. Osman döneminde kabileler arasında gözetilen hassas dengenin belirgin bir şekilde Kureyş ve dahası Ümeyyeoğulları lehine çevrilmesinin ardından yaşanan başkaldırılarda ve Hz. Ali'nin halifelğe geçişi esnasında ve sonrası yaşanan iç karışıklıklarda Yemenli kabilelerin önemli etkileri olduğundan bahsedilmiştir. Daha çok Hz. Ali etrafında konuşlanan Yemenliler, onun halife olması hususunda etkin rol oynamış, hatta Hz. Ali ile Muaviye arasında gerçekleştirilen Siffin Savaşında önemli bir komutan olan Eş'as b. Kays ve savaş sonrasında gerçekleşen hakem olayında hakemlik yapan Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Ali tarafında olan Yemenli kimselerdendir (Barlak, 2006, 115-125). 661 yılında Hz. Ali'nin şehit edilmesi Yemen halkını derinden etkilemiş ve bu süreçte Yemen üç kısma ayrılmıştır. Daha sonra Muaviye b. Ebi Süfyan iktidarı ele geçirmiş, Emevîler dönemi başlamış, Muaviye, Cened ve San'a'yı birleştirmiştir. Emevîler yaklaşık 90 yıl Yemen'i yönetmiştir (Tomar, 2013, 43/404). Emevîler'in yıkılması sonrası Yemen'de Şiiilerin Zeydî mezhebi ortaya çıkmış ve Zeydîler Devleti kurulmuştur (Üzüm, 2013, 44/326-328). İlk dört halife döneminin ardından yaşanan dini-siyasi birtakım olaylar, kabile yönetiminin etkin olduğu Yemen'de bölgesel ayrılıkları tetikleyici bir hale dönüşmüş, devletin valileri halka baskı uygulamak zorunda kalmış, özellikle Abbasiler dönemi ve sonrasında Yemen iç karışıklık ve isyanların çıktığı bir yere dönüşmüştür (Sırma, 1982, 45-46). Abbasiler döneminde Yemen bölgesinde yerel liderlikler ortaya çıkmış; Zebîd merkezli Ziyâdîler, Şibâm Kevkebân merkezli Ya'furîler ve yine Zebîd merkezli Necâhîler Abbasi hilafeti otoritesi içerisinde varlık alanı bulmuşlardır (el-Cuhenî, 1986, 29).

Yemen’de Abdü’n-Nebi b. Mehdi adında birisi zuhur etmiş, kendi adına hutbe okutmuş ve tüm dünyayı yönetme hevesi ile birçok yeri istila etmiştir. Bunun üzerine Eyyûbi Devleti sultanı Selahaddin Eyyûbi güçlü bir ordu kurarak Yemen’e göndermiş ve burayı fethetmiştir. Eyyûbiler tarafından ele geçirilen Yemen’de Resûli ailesine mensup kimseler bazı şehirlere vali olarak atanmış, Mekke valisi Nureddin Ömer b. Ali er-Resûli, son Eyyûbi hükümdarı Selahaddin Yusuf’un vefatı üzerine Yemen hâkimiyetini ele almış, Yemen’de yaklaşık iki yüz yıl sürecek Resûli Devletini kurmuştur (Tomar, 2009, 225). Bazı tarihçiler tarafından Resûlilerin Arap asıllı oldukları söylenmekle birlikte, hanedan mensuplarının Türkçe konuşmalarına istinaden Selçuklu muhacereti ile bölgeye gelen Oğuzların bir boyuna mensup Türkmenler olabileceği ya da Türkmenlerin yaşadığı bölgelere yerleştirilen Arapların zamanla kimliklerini yitirerek Türkçe konuşmaya başladıkları yönünde fikirler de mevcuttur (Tomar, 2008, 16/1-2). Resûliler, Yemen’deki birçok yönetimin aksine sünni bir yol izlemiş, pek çok âlim yetiştirmiş, kurdukları medrese ve kütüphanelerle bölgede önemli ilmi ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hatta ziraatın yanı sıra farmakoloji, veterinerlik ve astronomi gibi alanlarda oldukça ilerleme kaydetmişlerdir. Daha sonra 1454’te Yemen’de Tâhiriler Devleti kurulmuş, 1517’ye kadar hüküm sürmüşlerdir (Tomar, 2009, 227-234-235).

2.4. Yemen’de Osmanlı Dönemi

Yemen, Avrupa-Uzakdoğu ticaret yolu üzerinde olması nedeniyle birçok devletin üzerinde emelleri olduğu bir yapıya sahiptir. Bu ticaret yollarının kıyısında Kızıldeniz ile sınırı olan Yemen, Ümit Burnu’nun ve Amerikan’ın keşfine rağmen her daim canlı kalabilmeyi başarmıştır. Ümit Burnu’nun keşfedilmesiyle Avrupa, özellikle donanmasıyla meşhur Portekiz, Doğu’nun zenginliklerinden faydalanmak ve bu zenginlikleri Batı’ya aktarmak, dahası İslam dünyasını kuşatmak ve Hıristiyanlığı yaymak adına Hindistan ve Yemen kıyılarını ele geçirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Memlûkler, deniz gücü üstünlüğünü elinde bulunduran Portekizlilere karşı başarılı olamamış, 1517’de Portekizliler Cidde’ye kadar ulaşmış, İslam dünyasının önemli merkezlerinden olan bu bölge Hıristiyan bir devletin egemenliği altına girmiş, Mekke ve Medine Portekiz tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Özbaran, 1978, 71-75; Sırma, 2013, 433-434). Bu dönemde Osmanlı Devleti, Mısır ve Suriye bölgelerini kontrolü altına almış ve Arap Yarımadasında yayılmaya başlamıştır. Bu ilerleme Portekizlilere tehdit oluşturmuş ve Portekizlilerin yayılma politikalarına engel olmuştur. Mısır’ın 1517’de Yavuz Sultan Selim Han tarafından ele geçirilmesi üzerine Emir İskender, Yemen’e başkomutan tayin edilmiştir (Hatipoğlu, 2004, 20-23). Bölgede çeşitli mücadeleler verilmiş ayrıca kendinden bir vali ve asker göndermeyen Osmanlı Devleti bölgede bağımsızlıklarını ilan eden topluluklarla da ilgilenmek durumunda kalmıştır. Osmanlı Devletinde taht değişikliği yaşanmış, Yavuz Sultan Selim’in vefatı üzerine tahta Kanuni Sultan Süleyman geçmiştir. Kanuni, Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa komutasındaki orduyu Yemen’e göndermiş, Gazze Sancak Beyi Bıyıklı Mehmet Paşa’nın oğlu Mustafa Bey’in yardımıyla Zebîd ve Aden bölgelerini de içine alarak Yemen’de Osmanlı yönetimi (1538-1539) kesin olarak başlamıştır (Yıldırım, 2001, 8-52). Bölge sadece dış güçlerin olumsuz etkileri altında kalmamış, içeride birçok mezhebi isyan çıkmış (Ünal, 2018, 17-20);

farklı zamanlarda Yemen birçok bölgeye ayrılmış ve yaşanan bu durumlar yönetimi zor durumda bırakmıştır. Uzunca bir süre (yaklaşık 1635-1849) Zeydiler bölgede etkin bir rol üstlenmişlerdir (Barlak, 2013, 31; Aydın-Ergün, 2017, 11; Gökalp, 2013, 87-114).

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, Osmanlı-İngiliz siyasetini olumsuz etkilemiş, Yemen bölgesinde üst edinmek isteyen İngiltere kömür deposu yapmak bahanesiyle Aden'e yerleşmeye başlamıştır. İngilizlerin, Asir'de İdrisi isyanını desteklemesi, Nevâhi-i Tis'a şeyhleriyle anlaşması Osmanlı Devleti'ni bölgede zayıflatma amacını taşımaktaydı. Osmanlı Devleti de bölge siyasetini tekrar gözden geçirmeye başlamış, Yemen'de yönetimi kontrol altına alma çabası içerisinde olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Zeydi imamlar üzerinden savaşlar başlamış, Hudeyde bölgesi kontrol altına alınmış, Osmanlı Devleti siyasi ve idari ıslahatlar yapmıştır. 1872'de San'a'ya yeniden girilmiş ve burası yönetim merkezi yapılmış, Yemen'de Yedinci Ordu kurulmuştur (Bostan, 2013, 43/411; Hatipoğlu, 2004, 26). Bu tarihten itibaren Yemen'de Osmanlı hâkimiyeti kurulmuş olmasına rağmen imamlar isyan etmeye devam etmiş, bu isyanlar İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar tarafından kullanılmış, dolayısıyla aşiret isyanları Osmanlı Devleti'ne ciddi sıkıntılar oluşturmuştur. Bu ve ilerleyen süreçlerde Osmanlı Devleti bölgedeki karışıklık ve isyanları bastırmak ve istikrar sağlamak adına buraya birçok vali atamak zorunda kalmış (Barlak, 2013, 64-99), isyanları bastırmak için sayısı hakkında ciddi rakamların telaffuz edildiği pek çok askerini bölgeye göndermiş ve burada ciddi kayıplar vermiştir. Hatta Yemen "Türkler Mezarlığı" olarak anılmaya başlanmıştır (Sırma, 1982, 66; Coşkunoglu, 2015, 44). Birinci Dünya Savaşı'nda on binlerce vatan evladına mezar olan Yemen'de 1911 yılında imzalanan Daan Antlaşması ile yıllardır akan kan durmuş, 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın neticesinde Yemen ve Asir'deki Osmanlı kuvvetlerinin İhtilaf Devletleri garnizonuna teslim olmaları ile de Yemen'de Osmanlı Dönemi kapanmıştır. Bu tarihten itibaren Kuzey Yemen bağımsızlığını kazanarak Zeydi imamlar tarafından idare edilmeye başlanmış, Güney Yemen ise 1967 yılına kadar İngilizlerin hâkimiyetinde kalmıştır (Fıçıcı, 2009, 89).

Osmanlı Devleti zamanında Yemen'de ortaya çıkan birçok isyan ve sıkıntıya rağmen birçok dini, askeri, idari ve içtimai yapılar inşa edilmiş, ciddi yatırımlar yapılmıştır. Bu dönemde San'a'nın batı bölgesinde Osmanlı memurlarının yaşaması için Türk Mahallesi kurulmuştur. Özdemir Paşa, San'a'da bir cami ve medrese yaptırmış, Murad Paşa bir cami ve sebil, Sinan Paşa büyük bir kasır, Hasan Paşa Bekiriye adında bir cami (Günel-Dişli, 2011, 155-170), bir hamam, mescid ve han, Fazlı Paşa San'a'da Bi'r-i Bâşâ isminde bir su kuyusu, Terim'de bir cami, Ferhad Paşa Zemâr'da bir kasır yaptırmışlardır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren San'a, Hudeyde ve Ebhâ'da hastane ve eczaneler, Hudeyde, Muhâ ve Kemeran'da karantina alanları açılmıştır. San'a'da II. Abdülhamid Han adına Hamidiye Camii ve çeşitli binalar inşa edilmiştir. Eğitim alanında sancak merkezlerinde rüşdiye ve idâdiler, kaza ve nahiyelerde sıbyan mektepleri, San'a'da dâru'l-muallimîn ve sanat mektepleri faaliyete geçirilmiştir. Ulaşım ve üretilen mahsüllerin sahile nakliyatını kolaylaştırmak için Hudeyde ve San'a arasında inşa edilmesi planlanan demiryolu Hâcile'ye kadar gelebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tuz elde etmek için su kanalları açma, Kızıldeniz sahillerindeki yer altı madenlerini çıkarma, Me'rib'de baraj yapma gibi projeler bölgede yaşanan isyan ve sıkıntılar

nedeniyle hayata geçirilememiştir. Yemen, pek çok Osmanlı askeri, valisi, sancak beyi ve idarecilerinin yaşadığı ve hatta vefatlarını müteakip defnedildiği bir vatan toprağı olmuştur. Bugün hala sayısı azımsanamayacak kadar bir Türk nüfusunun bölgede yaşamaya devam ettiğini de söyleyebiliriz (Bostan, 2013, 43/412).

3. Yemen Lehçesinde Türkçe Unsurlar

Toplumlar arası ticari, ekonomik, kültürel, siyasi vb. ilişkilerle göçler, seyahat, evlenme vb. bireysel faaliyetler tabii olarak diller arası etkileşim/dil teması ile sonuçlanır. Diller arası etkileşim özellikle son zamanlarda teknolojinin gelişmesi, radyo, televizyon, internet vb. kullanımının artmasıyla daha yoğun bir hal almıştır. Dil etkileşimi daha çok kaynak dilden alıcı dile söz varlığı aktarımıyla sınırlıdır. Bir dilin diğer bir dil üzerindeki söz varlığı etkisi genelde kendi kültüründe bulunmayan unsurlara dair sözcükler, argo, uzmanlık alanı olunmayan bir sahaya yönelik terimlerin aktarılması suretiyle olur. (Sarı, 2013, 4). Dil etkileşimi a) dilin korunması (sözcük transferi yapılsa da dilin ses, yapı, dizimi ve söz varlığı korunur), b) dil değiştirimi (toplum kendi dilini konuşmayı keser ve günlük hayatta kaynak dili kullanmaya başlar) ve c) yeni bir iletişim dili oluşması (alıcı dilin ses, yapı ve dizimde ciddi değişikliklere maruz kalması) olmak üzere üç farklı şekilde sonuçlanır. Dil temasları sonrası dil değiştirimi ve yeni bir iletişim dili oluşması aslında dil ölümü anlamı taşır (Winford, 2003, 11). Bu cümleden dil etkileşimine maruz kalan her dilin yok olacağı anlamı çıkarılamaz. Aslında dünyada konuşulan bütün diller birbiriyle olan ilişkileri sayesinde sürekli değişim ve gelişim durumundadır. Diller bu değişim ve gelişim ekseninde canlılığını korur. Dolayısıyla burada önemli olan diller arası etkileşimin yoğunluğu ve boyutudur. Yukarıda da değindiğimiz gibi etkileşime tamamen kapalı olan diller ile etkileşimin ses, biçim ve dizimi tamamen değiştirecek boyutta olduğu diller risk grubundadır.

Yeryüzünde konuşulan bütün diller gibi dil temasının boyutu ve yoğunluğu da durağan değildir. Belirli bir dönem birbiriyle yoğun dil teması içerisinde bulunan toplumlarda; ilişkilerin zayıflaması, göç, savaş, dini ve kültürel yapıda değişiklik vb. gerekçelerle zamanla dil etkileşimi azabilir veya tamamen ortadan kalkabilir. Şöyle ki bir zamanlar Osmanlı ile askeri, ekonomik, kültürel, siyasi vs. yönden güçlü ilişkisi olan Yemen; ilgili dönemde Osmanlı Türkçesinin söz varlığı unsurlarından etkilenmiş ve zamanla Yemen halk dilinde birçok Türkçe kelime kullanılır olmuştur. Osmanlı'nın Yemen'den çekilmesini takiben diğer ilişkilerde olduğu gibi dil ilişkisinde de etkileşimin yoğunluğunda azalma gerçekleşmiştir. Bununla birlikte genel anlamda Arapça-Türkçe arasındaki etkileşim sadece Osmanlı'nın Yemen'de hüküm sürdüğü döneme hasredilemez. Nitekim Türklerin İslamiyetle tanışması Türk-Arap ilişkilerinde adeta bir dönüm noktası olmuştur. İlk etapta dinî içerikli kelime aktarımı ile başlayan bu süreç zamanla gündelik konuşma diline varıncaya kadar hayatın diğer alanlarında günümüze kadar devam etmiştir (Bk. Yıldız, 2006, 7-39).

Bu kısımda Yemen lehçesinde Türkçe ekler, Yemen lehçesinde Türkçe sözcükler, Yemen atasözleri ve deyimlerinde yer alan Türkçe sözcükler ve her iki toplumun atasözlerindeki ortak noktalardan hareketle Türkçenin Yemen lehçesi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

3.1. Türkçe Ekler

Başta Şam bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin, Lübnan) olmak üzere çoğu Arap lehçesinde Türkçe -cī, -lī, -lik, -siz yapım eklerinin sarf açısından farklı görevlerde kullanımına rastlamak mümkündür. Bu ekler arasında en yaygın olanı bireyin bir sanatla, nesneyle ilişkisini veya süregelen alışkanlıklarını ifade eden -ci yapım ekidir. Türkçe -ci yapım eki Arap lehçelerinde gerek *kehrabcī/ كهرباعي* (elektrikçi), *maşkelcī/ مشكلعي* (Sorun çıkarıcı kişi) gibi aslı Arapça olan sözcüklerin (Alp, 2007, 214-215) gerek *birincī/ برنجي*, *cubukcī/ جبقي* (Nargile çubuğu üreten kişi) gibi aslı Türkçe olan sözcüklerin (Esedî, 1987, 2/100-3/123) sonuna ilave edilmek suretiyle kullanılmaktadır. Örneklerde de görüldüğü üzere bu ek Arap lehçelerinde Arap dilinin fonetik özelliklerine uygun olarak tüm sözcükler için -cī (جي) formunda medli/uzatmalı gelir. Türkçede olduğu gibi -ci, -cı, -cu, -cü, -ç1, -çi, -çu şeklinde ses uyumuna uygun olarak gelmez. Ancak Irak lehçesinde -cī ekinin muhtemelen Farsçanın etkisiyle çoğunlukla -cī olarak geldiği görülür. Genel olarak Arap lehçelerinde kullanılan Türkçe ekleri şu şekilde örneklendirebiliriz:

-Cī eki: *Afcī/ أفعي* -avcı- (Esedî, 1987, 1/22); *baltaçī/ بلطعي* -balta yapan kişi- (Esedî, 1987, 2/165); *mihāsebci/ محاسبعي* -muhasebeci- (Aytaç, 1994, 104); *bāşmuḥāsebci/ باش محاسبعي* -baş muhasebeci- (Aytaç, 1994, 41); *bōyaci/ بويعي* -boyacı- (Abduddâyim, 2006, 76; 'Allüb, 2014, 70); *başmacī/ أواظعي* -kumaş işi yapan kişi- (Esedî, 1987, 2/25; 'Allüb, 2014, 60); *avantacı/ أوانظعي* -avantacı, otlakçı (Esedî, 1987, 1/466); *borşacı/ بورصه جي* -borsa işi yapan kimse- (Esedî, 1987, 2/193); *birincī/ برنجي* -birinci- (Esedî, 1987, 2/100); *ikincī/ إكنجي* -ikinci- ('Allüb, 2014, 34); *cevhercī/ جوهرعي* -mücevher satan kimse- (Abdurrahim, 2012, 1/715); *cizmācī/ جزماعي* -çizme satan kimse- ('Allüb, 2014, 89); *cubukcī/ جبقي* -nargile çubuğu yapan kimse- (Esedî, 1987, 3/123); *ezdecī/ ازدي* -eczacı- (Esedî, 1987, 1/10; 'Allüb, 2014, 24); *kuzlikcī/ كزلكعي* -gözlükçü- (Esedî, 1987, 6/350); *ḥarbacī/ حربعي* -savaşçı kimse- (Abdurrahim, 2012, 1/741); *hızmetcī/ خدمتعي* -hizmetçi- (Abdurrahim, 2012, 1/847); *kamyūncī/ قميوني* -kamyon sürücüsü- (Aytaç, 1994, 81); *ḥāşūkcī/ خاشوقعي* -kaşık yapan kişi- (Esedî, 1987, 3/293); *kātırcī/ قاطرععي* -katır binicisi- (Abdurrahim, 2012, 3/819); *mkerccī/ مكرعي* -Kiracı- (Esedî, 1987, 7/184); *kunduracī/ قندرععي* -köşker- (Esedî, 1987, 6/262); *şābuwncī/ صابونعي* -sabun satan kimse- (Abdurrahim, 2012, 2/1420); *ḥāncī/ خانعي* -hancı- (Aytaç, 1994, 73); *sufıracī/ سفرععي* -sofraya hizmet eden kişi- (Abdurrahim, 2012, 2/1195); *tūbcī/ طوبععي* -top atışı yapan asker- (Aytaç, 1994, 131); *ṭornacī/ طورنعي* -tornacı- (Abduddâyim, 2006, 53); *tenekcī/ تنكعي* -tenekeci- (Abdurrahim, 2012, 1/628); *yalancī/ يالنجي* -yalancı dolma, et yerine içerisine yeşillik ilave edilen dolma- (Esedî, 1987, 7/443); *yāzācī/ يازععي* -yazı işlerinden sorumlu kişi- (Abdurrahim, 2012, 3/3609); *yūlcī/ يولعي* -yolcu- (Esedî, 1987, 7/454); *tufekcī/ تفكعي* -koruma; tüfek satan kimse- (Abdurrahim, 2012, 1/564);

'Allüb, 2014, 79); *baḥşevāncī*/ بخشوانچی -bahçıvan- ('Allüb, 2014, 50); *būstacī*/ بوسطی -postacı- ('Allüb, 2014, 57); *takseccī*/ تكسجی -taksici- ('Allüb, 2014, 80); *āşçī*/ آشچی -yemek yapan kimse, aşçı-; *ibrikçī*/ ایرقچی -mescid görevlisi-; *aḥşāmccī*/ اخشامچی -bekçi-; *barazançī*/ برزنچی -Borazan çalan kimse-; *bağvançī*/ بغونچی -bahçıvan-; *tütünçī*/ تننجی -sigara satan kişi-; *cāmçī*/ جامچی -camcı, züccaciyeci-; *üticī*/ اوتیچی -ütü yapan kişi- (Mahfûz, 1964, 36); *çadırçī*/ چادرچی -çadır işi yapan kişi-; *dāmircī*/ دامرچی -demirci-; *du'āccī*/ دعاچی -duacı-; *şakāyccī*/ شقایچی -şakacı-; *şandukçī*/ صندوقچی -sandık üreten, satan kişi-; *dilencī*/ دلنجی -dilenci-; *şekerçī*/ شکرچی -tatlı, şeker işi yapan kişi-; *şālçī*/ شالچی -şal satan kişi- (Mahfûz, 1964, 37); *ṭayyārçī*/ طیارچی -kuşçu; *kazāncī*/ قزانچی -kazancı-; *kumarçī*/ قمرچی -kumar oynayan kişi-; *kebābcī*/ کبابچی -kebabçı-; *kitābcī*/ کتابچی -kitapçı-; *marmarcī*/ مرمرچی -mermerci-; *narkileccī*/ نرکیه چی -nargile satan kişi- (Mahfûz, 1964, 38-39).

-Lī eki: *Burmālī*/ بورمالی -burmalı bilezik- (Esedî, 1987, 2/194); *cizmelī*/ چیزملی -çizmeli-; *şārī cizmelī*/ صاری جزمه لی -sarı çizmeli, meçhul kişi- (Esedî, 1987, 4/135); *kizlī*/ کزلی -gizli- (Abdurrahim, 2012, 3/2020); *seferlī*/ سفزلی -gezgin kişi- (Esedî, 1987, 2/194).

-Lik, -lık eki: *Beylik*/ بیلک -makam; devlete ait olan; askeri araç- (Aytaç, 1994, 44); *çāmūrluk*/ چامورلق -çamurluk- (Esedî, 1987, 3/121); *kecelik*/ کجه لک -gecelik- (Aytaç, 1994, 70); *haremlık*/ حرملک -haremlik- (Esedî, 1987, 3/192); *selamlık*/ سلاملک -selamlık- (Esedî, 1987, 4/192); *sekatlık*/ سفظلق -sakatlık- (Esedî, 1987, 4/362); *seferberlik*/ سفربرلک -seferberlik- (Abdurrahim, 2012, 2/1195); *yağmūrlık*/ یغمورلک -yağmurluk- (Esedî, 1987, 7/449); *kuzlık*/ کزلک -gözlük- (Esedî, 1987, 6/350); *bāşlık*/ باشلق -baş giyeceği- ('Allüb, 2014, 58).

Türkçe -lık eki Şam bölgesi Arap lehçelerinden farklı olarak Irak lehçesinde -līg (لغ) veya -lūgiyye (لوعیة) şeklinde gelir. Ör. *Silāhlīg*/ سلاح لغ -silahlık-; *edepsizlūgiyye*/ ادبسر لوعیة -edepsizlik-; *tenbellūgiyye*/ تنبل لوعیة -tembellik-; *serserlūgiyye*/ سرسرلوعیة -serserilik- (Mahfûz, 1964, 39).

-Sız, -siz eki: Bu ekin özellikle Irak lehçesinde daha yaygın kullanıldığı görülür. Ör. *Bicimsiz*/ بیچمسین -biçimsiz- (Esedî, 1987, 2/56); *haksiz*/ حقسر -haksız- (Aytaç, 1994, 72); *imānsiz*/ ایمانسز -imansız-; *edepsiz*/ ادبسر -edepsiz-; *cānsiz*/ جانسر -cansız-; *hayāsiz*/ حیاسز -utanması olmayan-; *dimāgsiz*/ دماغسر -beyinsiz-; *aklsiz*/ عقلسر -akılsız-; *dīnsiz*/ دینسر -dini olmayan-; *şerefsiz*/ شرفسر -şerefsiz-; *nāmūssiz*/ ناموس سر -namussuz-; *ārsiz*/ عارسز -arsız-; *iñşāfsiz*/ اینصافسر -insafsız-; *vicdānsiz*/ وجدانسز -vicdansız-; *terbiyyesiz*/ تربیه سر -terbiyesiz- (Mahfûz, 1964, 40).

Yemen lehçesinde de diğer Arap lehçelerinde olduğu gibi -cī eki kullanımı yaygındır. Ancak Suriye, Lübnan, Irak ve Mısır gibi diğer Arap lehçeleriyle kıyaslandığında Yemen lehçesinde Türkçe -cī eki kullanımı daha azdır. Ayrıca diğer Arap lehçelerinden farklı olarak -cī eki telaffuzda bazen -ş sesine dönüşebilmektedir. Ör. *Nubetşi*/ نبتهشی -Nöbetçi, bekçi.

Bu hususa değinmişken Yemen lehçesinde Türkçe kelimelerin kullanımında meydana gelen ses değişimlerine de kısaca değinmekte fayda vardır. Lehçede **c > ş** dönüşümünün yanı

sıra Arapçada kullanılmayan Türkçe p ve ç sessizlerine karşılık olarak b (الباء), ş (الشین) ve c (الجم) sessizleri kullanılır. Benzer durum diğer Arap lehçeleri için de geçerlidir. Ör.

p > b : Cephane, جبخانه (Cebeḫāne); perde, بردات ج. بردی (Birdī); pervaz, پرواز (Bīrvāz); piyade, پیاده (Biyāde); potin, بوتن، بوتی، بوتی (Būtī, būtin); pul, بوله (Būle).

ç > ş : Çatal, شتل (Şetel); çavuş, شاولش (Şāviş); çerçeve, شارشوه (Şārşave); çevirme, شاورمه (Şāvırma); çift, شفت (Şift); çanta, شنطة (Şanta); çarşaf, شرشف (Şarşaf).

ç > c : Çizgi, جسكي (Ciskī); Çizme, جزمة (Cezme); Aşçı, عشي (‘Aşşī); Nöbetçi, نبتشي (Nubetşī).

Türkçe kelime -u, -ü, -ı, -i sesli harfleriyle sona eriyorsa Yemen lehçesinde bu ses genelde -i sesine dönüşür. Ör.

-u, -ü, -ı > -i : Sürkü, سركي (Surkī); süngü, سنكي، سنجي (Sincī, sūnkī); doğru, دغري (Duğrī); havlu, حولي (Havli); kuzu, قوزي (Kūzi); tepsi, تبسي (Tibsi); terzi, تربي (Tarzī).

Yemen lehçesinde tespit ettiğimiz -ci yapım eki alan sözcükler şunlardır:

Türkçe kelimeye eklenen -cī: ‘Aşşī/ عشي -Aşçı- (Ekva‘, 1985, 55); Baltacı/ بلطجي -işsiz, serseri kimse- (Sûsuva, 2013, 55); Nubetşī/ نبتشي -nöbetçi, bekçi- (Ekva‘, 1985, 55); Auzacı/ أوضه -oda görevlisi, hizmetlisi- (Ekva‘, 1985, 50); Tubşī/ طبشي -topçu, top mermisi atan asker- (Ekva‘, 1985, 53); Tifeşki/ تفشكي -tüfek yapan, satan ve kullanan kimse- (Ekva‘, 1985, 51); Avantacı/ أوانطجي -dolandırıcı; bedavacı- (Sûsuva, 2013, 55).

Arapça kelimeye eklenen -cī: Melbeci/ ملبجي -dayakçı, tokatçı; başkalarına şiddet uygulayan kimse-; mekveci/ مكوجي -ütücü-; kahveci/ قهوجي -kahve pişiren veya satan kimse-; ihvanci/ اخونجي -ihvan taraftarı-; nisveci/ نسوجي -kadın düşkünü, pezevenk-; ‘arabci/ عربجي -arabacı-; tubbaci/ طبجي -Aşırı kilolu kimse- (K1, K2, K3, K4, K5).

Yemen lehçesinde Türkçe -sız, siz ekinin kullanımına rastlayamadık. Ayrıca Türkçe -li, lik eklerinin de kullanımının yaygın olmadığını söyleyebiliriz. Tespit edebildiğimiz örnek kelimeler şu şekildedir:

-li eki: Beşli/ بشلي -beşli, tüfek- (Sûsuva, 2013, 52); taḫli/ تطلي suyun tatlı olması (Ekva‘, 1985, 51).

-lik eki: Selāmlik/ سلام لك -karşılama yeri- (Ekva‘, 1985, 53).

Yemen lehçesinde Türkçe -lik eki kullanımına örnek olarak ‘silahlık’ sözcüğünü de verebildik. Ancak lehçede -lik eki yerine Türkçede de yaygın olarak kullanılan Farsça ‘ḫane’ tamlaması tercih edilmiştir. Ör. Seleḫāne/ سلخانة -silahlık- (Sûsuva, 2013, 69); Bārūḫāne/ باروت خانه -baruthane- (Ekva‘, 1985, 50); cebeḫāne/ جبخانه -cephane- (Sûsuva, 2013, 60).

3.2. Türkçe Sözcükler

Bu kısımda Yemen lehçesinde kullanılan Türkçe kelimeler askeri tabirler, meslek adları, yeme-içme, hayvan ve bitki isimleri, giyim-kuşam, mekân isimleri, genel eşya isimleri, edatlar-sıfatlar ve diğer sözcükler olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılarak sunulmuştur. Bu sözcüklerin çoğu Türkçe, bir kısmı da Türkçe aracılığıyla nakledildiği öngörülen Farsça ve bazı batı dillerine ait sözcüklerdir. Dolayısıyla bir dönem İmparatorluk dili olması sebebiyle Türkçe, kendi içerisinde kullanılan birçok Farsça ve batı dillerine ait sözcüğün Arapçaya transferinde adeta aracı dil konumunda olmuştur.

Yemen lehçesine dahil olan Türkçe kelimeler incelendiğinde en fazla kelime alışverişinin askeri alanda gerçekleşmiş olduğunu söylenebiliriz. Bunu sırasıyla idareye dair tabirler, ev eşyası, alet-edevat, giyim-kuşam, yeme-içme sözcükleri takip eder. Yemen’de olduğu gibi diğer Arap lehçelerinde de kullanılan Türkçe sözcüklerde ilk sırada askeri tabirler yer alır. Bu durum Osmanlı’nın özellikle askeri, siyasi ve idari teşkilatlanmada oldukça ileri olmasıyla yakından ilgilidir. Nitekim toplumlar uzmanı olmadığı konularda, yani yeni durumlarda veya ihtiyaç hâsıl olduğunda ya yeni kelime türetir ya da kelime türetmek yerine onu diğer dillerden hazır olarak alır.

3.2.1. Askerlikle İlgili Tabirler

Türkçe askerlik tabirleri askeri birlikler, rütbeler; askeri malzemeler ve askeri meskenler-görevler olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Askerî birlikler, rütbeler: شاولش (*Şāvıṣ*) çavuş, askerin başındaki kimse (Sûsuva, 2013, 70); باشا (*Bāṣā*) paşa (K1, K2, K3, K4, K5); أمير آلي (*Emīr ālāy*) tuğgeneral (Ekva’, 1985, 50); عردى، عرضى (*‘Urdī, ‘urzī*) ordu, askeri birlik (Ekva’, 1985, 53); طاور (*Ṭābūr*) tabur, bir grup askerden oluşan askeri birlik (Ekva’, 1985, 53; Sûsuva, 2013, 76); بلوك، بلك (*Belūk, būlūk*) bölük, 100-160 askerden oluşan askeri topluluk (Ekva’, 1985, 51; Sûsuva, 2013, 56); بيادة (*Biyāde*) yaya asker (Ekva’, 1985, 51; Sûsuva, 2013, 58); سوارى ج سوارية (*Sivārī ç. Sivāriyye*) atlı birlikler (Ekva’, 1985, 53; Sûsuva, 2013, 70); طبشى (*Ṭubṣī*) topçu, orduda topçu birliğinde görev yapan asker (Ekva’, 1985, 53); تشقى (*Tifeṣkī*) tüfek yapan kimse, muharebe eri (Ekva’, 1985, 51); جندرمة (*Canderma*) jandarma, askeri grup (Ekva’, 1985, 52); ضابط ج ضباط (*zābīṭ ç. zābāt*) komutan (Ekva’, 1985, 53); ياور (*Yāver*) yardımcı; devlet başkanı, komutan gibi yüksek rütbeli kimselerin komutlarını yazmak, gerektiğinde yerine ulaştırmakla görevli subay, emir subayı. (Ekva’, 1985, 55).

Askerî malzemeler: باروت (*Bārūt*) barut (Sûsuva, 2013, 50); بشلى (*Beṣlī*) beşli (bir tüfek çeşidi) (Sûsuva, 2013, 52); فشق (*Faşaq*) fişek (Silah için) (Sûsuva, 2013, 80); بوتى، بوتى (*Būtī, būtin*) potin, askeri ayakkabı (Ekva’, 1985, 51); جزمة (*Cezme*) çizme (Sûsuva, 2013, 62); سنكى، سنكى (*Sincī, sūnkī*) süngü (Ekva’, 1985, 53; Sûsuva, 2013, 69); طوب (*Ṭūb*) top mermisi (Ekva’, 1985, 53); بورزان (*Bevrazān*) borazan (Ekva’, 1985, 51; Sûsuva, 2013, 57); دانة (*Dāne*) top mermisi (Ekva’, 1985, 52; Sûsuva, 2013, 64); قروانة (*Ḳaravāne*) asker yemeği dağıtılan büyük kap (Ekva’, 1985, 54; Sûsuva, 2013, 82); ياي (*Yāy*) yay, ok yayı (Sûsuva, 2013, 95).

Askerî meskenler ve görevler: باروت خانه (*Bārūthāni*) silahlar için barut üretilen yer (Ekva', 1985, 50); جبخانه (*Cebehāne*) cephane (Sûsuva, 2013, 60); سلخانه (*Selehāne*) silahlık, silahların toplandığı yer (Sûsuva, 2013, 69); كركون (*Karakūn*) karakol (Ekva', 1980, 152); قشلة (*Qaşla*) kışla (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 83); قاووش (*Qāvūş*) koğuş, askerin barınma yeri (Ekva', 1980, 152); عيك (*'Ayak*) adım (askeriye) (Ekva', 1985, 54); بلوك أمين (*Belūk emîn*) bölükte yazı işlerinden sorumlu kişi (Ekva', 1985, 51); برابر, بربر (*Barābar, berber*) birlikte; askeri yürüyüşler için (Ekva', 1985, 50); أفندم (*Efendim*) efendim; askerlerin komutana 'Emirlerinize hazırım' anlamında söylediği söz (Ekva', 1985, 50; Sûsuva, 2013, 48); سنجي تاك (*Sincī tāk*) Bir çeşit askeri emir'tüfeğin süngüsünü tak', (Ekva', 1985, 53).

3.2.2. Meslek Adları

عشي (*'Aşşī*) aşçı (Ekva', 1985, 54); بلطجي (*Baltacı*) mafya veya zorbalıkla geçinen işsiz kimse (Sûsuva, 2013, 55); باشمهندس (*Bāşmuhendis*) başmühendis, en yetkili mühendis (Sûsuva, 2013, 51); خوجه (*Hūca*) ilkokul öğretmeni (Ekva', 1985, 52); قائم مقام (*Kāim maqām*) orduda albay, yetkili kişi (Ekva', 1985, 54); نبتشي (*Nubetşī*) nöbetçi, bekçi (Ekva', 1985, 55); أوضه جي (*Aużacı*) oda hizmetlisi (Ekva', 1985, 50); طبشي (*Tubşī*) topçu, orduda top mermisi atan asker (Ekva', 1985, 53); تفشكي (*Tyfeşki*) tüfek yapan kimse (Ekva', 1985, 51); ياور (*Yāver*) yardımcı (Ekva', 1985, 55); أوظجي (*Avantacı*) dolandırıcılık yapan kimse (Sûsuva, 2013, 50); ترزي (*Tarzī*) terzi (Ekva', 1985, 51); حكيم (*Hakīm*) hekim, doktor; قرصان ج قراصين (*Qurşān ç. qarāsīn*) korsan, deniz hırsızı (K1, K2, K3, K4, K5).

3.2.3. Yeme-İçme

بقلاوة (*Baklāva*) baklava (Ekva', 1985, 51); بوريك (*Büreyk*) börek (Sûsuva, 2013, 58); شاورمة (*Şāvırma*) döner (Sûsuva, 2013, 70); شربة (*Şurba*) çorba (Sûsuva, 2013, 72); طلمة (*Tulma*) dolma, et yerine sebzeyle yapılan dolma (Ekva', 1985, 53); خشاف (*Huşāf*) hoşaf (Ekva', 1985, 52); قطايف (*Qatāyef*) kadayıf tatlısı (Ekva', 1985, 54); كنافة (*Künāfe*) künefe (Ekva', 1985, 55); أصملي (*Usmallī*) siyah çay (Ekva', 1985, 54); بالوزه (*Bālūze*) muhallebiye benzer tatlı (Ekva', 1985, 50); صلصة (*Şalşa*) salça (Sûsuva, 2013, 75); تطلي (*Taṭlī*) tatlı (Ekva', 1985, 51); تن (*Tütun*) sigara (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 59); يورت, ياغورت, يورت (*Yāgürt, yurt*) yoğurt (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 95); قوزي (*Qūzī*) Kuzu, kuzu çevirme (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 87); راحة حلقوم (*rāha halkūm*) lokum - yapılışında kokulu su kullanıldığından terkinin başında راحة *koku* kelimesi gelir- (Sûsuva, 2013, 67); كباب (*Kebāb*) kebab; كفتة (*Kufte*) köfte; بيرة (*Bīra*) bira; سلطة (*Selaṭa*) salata, yeşillik; يرغل ج براغيل (*Birğil ç. Berāğīl*) bulgur; بسكوت (*Beskevīt*) bisküvi; نرگيلة (*Nargīle*) nargile (K1, K2, K3, K4, K5).

3.2.4. Giyim Kuşam

بصمة (*Başma*) kumaş türü (Ekva', 1985, 51); بشمق ج بشامق (*Başmaq ç. başāmik*) ayakkabı, sandalet (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 52); بليرق، بليرق (*Bileyzik, belizik*) bilezik (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 57); فستان (*Fustān*) uzun kadın elbisesi (Sûsuva, 2013, 79); كمليك، كمليك (*Kumlik, kumleyk*) gömlek (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 89); كلبك (*Kelbek*) kalpak, şapka (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 84); كندرة، قنطرة (*Kündura, kunçura*) kundura (Sûsuva, 2013, 86); كرك (*Kerk*) kürk, deri ceket (Ekva', 1985, 55); مسد (*Mesd*) mest, ayakkabı deri (Ekva', 1980, 153; Sûsuva, 2013, 92); ياقعة (*Yāqa*) gömlek yakası (Sûsuva, 2013, 95); يلق (*Yelak*) yelek (Ekva', 1985, 55); قاقوق (*Qāvuk*) kavuk, şapka (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 81); الياشاق (*el-Yāšmāk*) yalnızca gözleri açıkta bırakan yüz örtüsü, yaşmak (Ekva', 1985, 58); شبشب ج شبشب (*Şibşib ç. Şebāşib*) şıprıdık, şıpsıp, plastik-ökçesiz terlik (Sûsuva, 2013, 72); كرتيلة (*Kurteyla*) kurdela (Sûsuva, 2013, 88); جاكيب (*Cākīb*) ceket; أتك (*Etekk*) etek, elbisenin at ucu; بابوچ (*Bābūc*) pabuç; بالطو (*Bālṭū*) palto; شال (*Şāl*) şal (K1, K2, K3, K4, K5).

3.2.5. Hayvan ve Bitki İsimleri

لهانة (*Bezālyā*) bezelye (Sûsuva, 2013, 52); اسبنك (*İsbanak*) ispanak (Ekva', 1985, 50); لاهانة (*Lahāne*) lahana (Sûsuva, 2013, 91); بيار (*Biybār, biysār*) yeşil biber (Ekva', 1985, 51); دانة (*Dāne*) arpa, buğday tohumu (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 64); بامه (*Bāmi*) bamya; فاصولية (*Fāşūliyye*) fasulye (K1, K2, K3, K4, K5); قرد (*Kurd*) kurt (Ekva', 1985, 54); قوزي (*Kūzi*) kuzu, küçük koyun (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 87); جيلان (*Ceylān*) ceylan (K1, K2, K3, K4, K5).

3.2.6. Eşya İsimleri

برداق (*Bardāk*) bardak (Ekva', 1985, 50; Sûsuva, 2013, 52); بيرق (*Bayraq*) bayrak (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 59); بقشة (*Buqşa*) bohça (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 55); بورزان (*Bevrazān*) borazan (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 57); بويه (*Būya*) boya, vernik ayakkabı için (Sûsuva, 2013, 58); جزوة (*Cezva*) cezve (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 63); شنطة (*Şanṭa*) çanta (Ekva', 1985, 53; Sûsuva, 2013, 74); شرشف (*Şarşaf*) kadının evden çıkarken giydiği siyah giysi (Ekva', 1985, 53; Sûsuva, 2013, 72); شتل (*Şetel*) çatal (Ekva', 1985, 53); شارشوه (*Şārşave*) çerçeve (Ekva', 1985, 53); شراب (*Şerāb*) çorap (Ekva', 1985, 53); شواله (*Şuwāle*) çuval (Sûsuva, 2013, 74); دمجانة (*Damacāni*) damacana, büyük su kabı (Ekva', 1985, 52); دربكة (*Derabukke*) darbuka (Sûsuva, 2013, 65); دولاب (*Dulāb*) dolap (Sûsuva, 2013, 66); ألبونات (*Eldivanāt*) eldiven (Ekva', 1985, 50); فرتكة (*Firtike*) filteke (Sûsuva, 2013, 79); حولي (*Havli*) havlu (Sûsuva, 2013, 63); قامش (*Kāmaş*) kamçı; کامیج (*Kamij*) kamış (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 81); قروانة (*Qaravāne*) lavabo; asker yemeği dağıtılan büyük kap (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 82); كړوله (*Karyūla*) karyola (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 88); كاصة (*Kāşa*) kâse, kap (Ekva', 1985, 54); خاشوقة (*Hāşūka*) kaşık (Ekva', 1985, 52); قايش

(*Ķāyış*) kemer (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 81); *خازوق* (*Ĥāzūk*) kazık, mecazen kazık yeme (Sûsuva, 2013, 64); *كرباج* (*Kirbāc*) kırbaç (Ekva', 1985, 54; Sûsuva, 2013, 88); *كُرشن* (*Kurşin*) kurşun kalem (Ekva', 1985, 54); *كُرَيك* (*Kurayk*) kürek (Sûsuva, 2013, 88); *لكن، لجن* (*Leken, lecen*) leğen, elbise yıkanılan büyük teşt (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 90); *ماسة* (*Māse*) masa (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 92); *بردي ج بردات* (*Birdī ç. Beradāt*) perde (Ekva', 1985, 50); *بروانة* (*Bervāne*) uçak pervanesi (Ekva', 1985, 51); *برواز* (*Birvāz*) pervaz (Sûsuva, 2013, 52); *صاج* (*Ṣāc*) ekmek sacı (Sûsuva, 2013, 74); *سنجق، سنجاق* (*Sencak, sencāk*) bayrak (Ekva', 1985, 53); *سديية* (*Sediyye*) sedye (Ekva', 1985, 53); *سفر طاس* (*Sifir tās*) sefer tası (Ekva', 1985, 53); *طاسه* (*tāse*) tas (Ekva', 1985, 53); *تخت* (*Taht*) yatak (Ekva', 1985, 51); *تخته* (*Tihta*) tahta, yazı tahtası (Ekva', 1985, 51); *طاوه* (*Tāva*) tava (Sûsuva, 2013, 77); *طباشير* (*Tabāşir*) tebeşir (Sûsuva, 2013, 78); *تل* (*Tell*) pencerelere haşere girmemesi için takılan tel (Sûsuva, 2013, 59); *تنجرة* (*Tencera*) tencere (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 60); *تنكة* (*Teneke*) teneke (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 60); *تبسي ج تباسي* (*Tibsi ç. Tebāsi*) tepsi (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 59); *طبة* (*Ṭabbe*) futbol topu (Ekva', 1985, 53); *يتق* (*Yatak*) yatak (Ekva', 1985, 55); *يرقان* (*Yurqān*) yorgan (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 96); *باغة* (*Bāga*) sert plastik² (Sûsuva, 2013, 51); *جردل* (*Cerdel*) gerdel, kova³ (Sûsuva, 2013, 61); *خرسانة* (*Ĥarasāne*) horasan⁴, ev yapımında kullanılan harç, çimento (Sûsuva, 2013, 64); *دشيكات* (*Dişeykāt*) döşek, yer süngeri (Sûsuva, 2013, 65); *بوري* (*Būrī*) boru; *فرشة* (*Fırşa*) fırça; *جنط* (*Canṭ*) jant; *كلبجة* (*Kilibçi*) kelepçe; *كمنجة* (*Kemence*) kemence; *كمر* (*Kemer*) kemer; *جرجير* (*Cercir*) kevgir; *لاستيك* (*Lāstik*) araç lastiği, toka; *شيشة* (*Şiše*) Nargile camı; *طبانجا* (*Tabanca*) tabanca; *عربة* (*Araba*) araba; *بسطون* (*Bastūn*) baston, asa; *مكينة* (*Makkīna*) makine, mekanizma (K1, K2, K3, K4, K5).

İdareye dair eşya adları: *دمغة* (*Damğa*) mühür, damga (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 66); *بصمة* (*Başma*) imza, mühür (Ekva', 1985, 51); *أورنيك* (*Ornik*) doktor raporu (Ekva', 1985, 50); *بولة* (*Büle*) posta pulu (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 58); *رشته، رجته، رشده* (*Ruṣite, recite, reşede*) doktor reçetesi (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 67); *نأمونة* (*Nāmūne*) numune, örnek (Ekva', 1985, 55); *سركي* (*Surki*) görevli imza defteri (Ekva', 1985, 53; Sûsuva, 2013, 69); *بردور* (*Burdür*) çalışanların mertebelerini, çalışma şeklini gösteren belge (Ekva', 1985, 50); *امظا* (*İmzā*) imza; *يدمغ* (*Damağ, yidmağ*) damgaladı, mühürledi; *فاتورة ج فواتير* (*Fātūra ç. Favātir*) fatura (K1, K2, K3, K4, K5).

3.2.7. Mekân İsimleri

² Bağa sözcüğü eski Türkçede kaplumbağa veya deniz kaplumbağasının kabuğu anlamına gelir (Akalın vd., 2011, 225). Yemen lehçesinde kaplumbağa kabuğunun sertliğinden hareketle sert plastik malzemelere bağa denmiştir.

³ Gerdel, Türkçede içerisine süt vb. şeyleri koymaya, hayvanlara yem vermeye yarayan kova biçiminde tahta veya deri kap anlamına gelir (Akalın vd., 2011, 932).

⁴ Aslı Farsça ĥurāsān kelimesidir. Türkçede kiremit ve tuğla tozlarının kireç ve su ile karıştırılmasından elde edilen bir harç anlamında kullanılır (Akalın vd., 2011, 1109).

بدروم (*Bedrūm*) bodrum, binanın en alt katı (Sûsuva, 2013, 51); بوغاز (*Būgāz*) deniz geçidi, boğaz (Ekva', 1985, 51); فرن (*Firn*) fırın (Ekva', 1985, 54); جمرك ج جبارك (*Cumruk ç. Cemārik*) gümrük (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 63); خانة (*Hāne*) yer, mekân (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 64); اسكله (*İskile*) iskele (Ekva', 1985, 50); كوبري (*Kūbrī*) köprü (Ekva', 1985, 55); كوشة (*Kūşe*) gelin-damat kürsüsü (Sûsuva, 2013, 90); كتشك (*Kūşk*) tahtadan yapılmış oturak (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 89); لوكنده (*Lükende*) otel (Ekva', 1985, 55); أوضه (*Avza*) oda (Ekva', 1985, 50); رشدية (*Raşdiyye*) lise (Ekva', 1985, 52); سنجق، سنجاق (*Sencak, sencāk*) sancak (kaza) (Ekva', 1985, 53); سلام لك (*Selāmlık*) misafir karşılama yeri (Ekva', 1985, 53); صنف (*Şunuf*) okuldaki sınıf anlamında (Ekva', 1985, 53); تبة (*Tebbe*) tepe, dağın zirvesi (Ekva', 1985, 51); زنانه (*Zinzāne*) zindan; küçük hücre (Sûsuva, 2013, 68); سفرة (*Süfra*) yemek sofrası; عمبر (*'Ambar*) ambar; بقال (*Bakḳāl*) bakkal; بانئو (*Bānyō*) banyo; بازار (*Bāzār*) pazar, satış yeri; عرسه (*'Arşa*) arsa; شادروان (*Şādrvān*) genel mekân ismi (K1, K2, K3, K4, K5)

3.2.8. Yerleşim Yeri ve Kabile Adları

Kabile Adları: Āli ibrik/ آل ابريق -Yemen Habbān bölgesinde yaşayan bir kabile- (Makahfi, 2002, 16); āli efendi/ آل أفندي -Yemen Mavr vadisinde yaşayan bir aile, aileye 'efendi' lakabı Osmanlı döneminde verilmiştir- (Makahfi, 2002, 92); el-bārūdī/ البارودي Yemen Zabıt şehrinde yaşayan bir kabile adı (Makahfi, 2002, 125); āli'l-bāšā/ آل الباشا; beytu'l-bāšā/ بيت الباشا -Yemen Taiz şehrinde yaşayan ve soyları Ahmed b. Ali el-Mütevekkil'e dayanan aile adı, bu aile Yemen'de beytu'l-Mütevekkil adıyla da bilinir- (Makahfi, 2002, 126); āli bayrak/ آل بيرق -Yemen Sa'a şehrinde yaşayan bir aile adı- (Makahfi, 2002, 209); āli ceylān/ آل جيلان -Yemen Sa'da bölgesinde yaşayan Haydān ailesinin bir kolu- (Makahfi, 2002, 381); āli dervīş/ آل درويش -Yemen Damt şehrinde yaşayan bir aile adı- (Makahfi, 2002, 609); āli bevraci/ آل بورجي -Yemen Hudeyde şehrinde yaşayan bir aile adı- (Makahfi, 2002, 203); āli'l-Celebī/ آل الجلبی -Yemen'de aile adı- (Makahfi, 2002, 342); خان (*Hān*) han, aile ismi (K1, K2, K3, K4, K5)

Yerleşim Yeri Adları: ḥāzūk/ خازوق -Yemen Hadramut yakınlarında bir kale- (Makahfi, 2002, 555); el-ḥān/ الخان -Yemen Cebel Rās bölgesinde idari merkez, ayrıca Yarım bölgesinde bir mahalle adı- (Makahfi, 2002, 557); zindānī/ زنداني -Yemen Sa'a şehrinde idari merkez- (Makahfi, 2002, 746); es-serāyā/ السرايا -Yemen'in Dālī ilinin güneyindeki Melāh vadisinde yer alan dağlık bölgenin adı- (Makahfi, 2002, 784); el-beyrak/ البيرك -Yemen Taiz şehri Maha bölgesinde yer alan bir yerleşim yeri adı- (Makahfi, 2002, 209). el-Celebī/ الجلبی -Yemen Rucum bölgesinde idari merkez- (Makahfi, 2002, 342).

3.2.9. Edatlar, Zarflar ve Sıfatlar

آبلا (*Āblā*) büyük kız kardeş, öğretmen (Ekva', 1985, 49; Sûsuva, 2013, 47); بابا (*Bābā*) baba; حاتم (*Hānum*) hanım, eş (K1, K2, K3, K4, K5); أوطحي (*Avantacı*) dolandırıcı (Sûsuva, 2013, 50); دشمان (*Dışmān*) düşman (Ekva', 1985, 52); دغري (*Duğrī*) doğru, sadık (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 66); أسكي (*Eskī*) eski (Ekva', 1985, 50); كهنة (*Kühne*) eski, köhne (Sûsuva, 2013, 88); رزيل (*Razīl*) rezil (Ekva', 1985, 52); صاغ (*Ṣāğ*) sağ, diri, hayatta (Ekva', 1985, 53; Sûsuva, 2013, 74); بلش (*Beleş*) bedava; بايز (*Bāyız*) bozuk; أوانطة (*Avanta*) avanta; صاغ سليم (*Ṣāğ selīm*) sağ salim; قبضاي (*Qabazāy*) kabadayı, cesur (K1, K2, K3, K4, K5); تطلي (*Taṭlī*) suyun tatlı olması (Ekva', 1985, 51); طرز (*Ṭuzz*) Önemsiz, değersiz⁵ (Sûsuva, 2013, 78); طازه (*Tāze*) taze (Ekva', 1980, 151); يلان (*Yelān*) yalan (Ekva', 1985, 56; Sûsuva, 2013, 97); يسق (*Yasak*) Yasak (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 96); باش (*Bāş*) baş, önde gelen; بوش (*Būş*) boş, kıymetsiz; دوز (*Dūz*) düz, direk yön anlamında; خام (*Hām*) ham, işlenmemiş; سوسري (*Serserī*) serseri; ترلي (*Terelellī*) akli havada, deli; أنتيكا (*Antikā*) antika; سادة (*Sāde*) sade, katkısız; دستة (*Deste*) deste, onluk; درزينة (*Derzīne*) düzine; (K1, K2, K3, K4, K5); ككي (*Kāki*) hâki renk (Sûsuva, 2013, 87); بلكي (*Belki*) belki (Ekva', 1985, 51; Sûsuva, 2013, 57); شندي (*Şindī*) şimdi (Ekva', 1985, 53); دغري (*Duğrī*) ön tarafa gitme, düz gitme, yön (Ekva', 1985, 52; Sûsuva, 2013, 66); يوش يواش (*Yevaş yevāş*) yavaş yavaş (Ekva', 1985, 56).

3.2.10. Diğer Sözcükler

آفرم (*Aferim*) tebrik anlamında (Ekva', 1985, 49); عنقرية (*Ankariyye*) angarya (Ekva', 1985, 54); عرض حال (*Arz hāl*) şikâyet (Ekva', 1985, 53); عطش (*Ataş*) ateş (Ekva', 1985, 54); بخشش (*Bahşış*) bahşiş; بخش ايتك (*Bahş itmek*) bahşiş verme (Ekva', 1985, 50); شفت (*Şift*) çift, ikili olan (Ekva', 1985, 53); شنكو (*Şinkū*) çinko (Ekva', 1985, 53); جسكي (*Ciskī*) çizgi (Ekva', 1985, 51); دافش (*Dākiş*) nakletme, tayin (Ekva', 1985, 52); همشري (*Hemşelī, hemşerī*) aynı yurttan yaşayan kimseler (Ekva', 1985, 55); هنجمة (*Henceme*) gürültü, tartışma, hengame (Sûsuva, 2013, 94); يكون، اليكون (*Yekūn, el-yekūn*) yekūn, toplam (Ekva', 1985, 55; Sûsuva, 2013, 49); يك (*Yukk*) yok (Ekva', 1985, 55); خازوق (*Hāzūk*) kazık yeme (Sûsuva, 2013, 64); فيطوس (*Fītūs*) tatil, çalışma arası; سبارش (*Sebāriş*) bir şeyin yapılmasını isteme, ısmarlama (Ekva', 1985, 57); طاقم (*Tākam*) takım, طاقم الشاي çay takımı (Sûsuva, 2013, 77); باز، يوز (*Bāz, ybavviz*) bozuldu; جرجرة، يجرجر، جرجر (*Cercer, yercir, cercera*) gırgır yaptı, çok konuştu; خوزق، يَخوزق، خوزق (*Hōzak/ yhōzak/ hōzak*) kazıkladı; كومسيون (*Kūmisyon*) komisyon (K1, K2, K3, K4, K5).

3.3. Yemen Atasözlerinde Türkçe Sözcükler

Bütün toplumların belirli bir gerçeklik üzerine doğan ve nesilden nesile aktarılan atalarından kalmış sözleri/atasözleri vardır. Toplumun günlük yaşamında önemli yer tutan bu

⁵ Osmanlı'da tuz hariç diğer mallardan vergi alındığından Arap tüccarlar Osmanlı denetçilerine mallarının tuz olduğunu söylemiş ve vergi vermekten kaçınmıştır. Tuz önemsiz mal olarak görülmüş ve tuz kelimesi zamanla önemsiz, sıradan şeyler için sıfat olarak kullanılır olmuştur. Bk. (Esedī, 1987, 5/270)

sözler bir milletin tarihini, estetik anlayışını, değerlerini, düşünce yapısını, duyu birikimini ve topluma dair diğer birçok şeyi açıklığa kavuşturur. Bu bakımdan bir toplumun toplumsal ve kültürel anlamda ne türden değişimler yaşadığı ve toplumun toplumsal ve kültürel anlamda günümüzde ne konumda olduğu araştırılmak istenirse başvurulacak temel kaynaklardan biri atasözleri olmalıdır (Ahmed, 2004, 51; Dilçin, 2000, 16).

Atasözleri her ulusun dilinde farklı adlarla anılır. Araplar; “atasözü” karşılığı olarak çoğulu *emsāl* olan *meşel* sözcüğünü kullanırlar. Arap dilinde *meşel* kavramı sözlükte “bir şeye benzemek, bir şeyin benzeri olmak” anlamına gelir. *Meşel* kavramı yaygın olan “bir şeye benzemek” anlamının yanı sıra sözlükte “sıfat-vasıf, öğüt, kıssa, ders, örnek alınan, ayakta dikilmek, faziletli olmak” manalarına da gelir (Ezheri, 2001, 4/3340-3342).

Kelime anlamından anlaşılacağı üzere atasözlerinin temelinde benzetme yer alır. Atasözleri gündelik yaşantıda karşılaştığımız birtakım hadiselerin geçmişte yaşanan hadiselere benzetilmesi üzerine söylenir. Bu bakımdan benzer sosyal şartlar içerisinde yaşayan toplumlarda benzer atasözlerinin meydana geldiği görülebilir. Aslında bu sözler aynı fikirlerin aynı buluşların ayrı ayrı dillerde ifadesidir (Oy, 1972, 67). Doğan Aksan *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim* adlı eserinde konuyu şu şekilde özetler:

“Atasözlerinin bir bölümü de dolaşıcı sözcüklerde olduğu gibi, bir ülkeden çıkmış, çeşitli ülkelere, dillere yayılmıştır. Pek çok atasözünün tıpkı kimi masallar gibi doğudan (Hint-İran ve Arap dünyası) alınarak Avrupa’ya yayıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan komşuluk ilişkileri ve kültür akrabalığı nedeniyle atasözlerinin bir dilden ötekine aktarılması da çok sık görülen olaylardandır... Birçok dilde birbirine eş ya da yakın biçimde yaşayan atasözlerinin ilk kez hangi dilde kullanıldığının, hangi dilden alındığının kestirilmesi güçtür.” (Aksan, 2009, 3/39).

Araştırmamızda Yemen atasözleri Türk atasözleriyle ortak benzetmelere sahip olanlar ve ortak benzetmeye sahip olmayıp sadece Türkçe kelime ihtiva edenler üzere iki kısımda ele alınmıştır. Atasözlerine dair vermiş olduğumuz bu ön bilgiden de anlaşılacağı üzere benzetme yönü ortak olan atasözlerinin ilk kez hangi dilde kullanıldığını kestirmek güç olduğundan bu atasözleri Türkçenin Yemen atasözlerine etkisi bağlamında ele alınmamıştır. Ancak örnek teşkil etmesi açısından çalışmada, Türkçe ve Yemen Arapçasında benzer bazı atasözleri örneklerine değinilmiştir.

3.3.1. Ortak Benzetmelere Sahip Atasözleri

Türkçe ve Yemen Arapçasından aynı benzetmelerin kullanıldığı atasözlerine ve deyimlere örnek olarak şunları verebiliriz:

1) *Aduvv ‘ākīl ḥayrun min šadīk caḥīl/ عدو عاقل خير من صديق جاهل/ Akıllı düşman deli dosttan daha hayırlıdır (Ekva‘, 2/701). Türkçedeki ‘Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun’ atasözüyle benzerdir. **2)** *‘İlm bilā ‘amel ke-şecer bilā semer/ علم بلا عمل كشجر بلا ثمر/ Amelsiz ilim meyvəsiz ağaç gibidir (Ekva‘, 1984, 2/725). **3)** *el-‘uzr akbaḥ mine’l-fi’l/ العذر أفيح من الفعل/ Özü fiilinden beter. Türkçemizdeki ‘özü kabahatinden büyük’ deyiimiyle aynı anlamdadır (Ekva‘,***

1984, 2/702). **4)** *Kad sekaṭat min ‘aynī/ قد سقطت من عيني/ Gözümden düştü* (Ekva‘, 1984, 2/798). **5)** *Kill vāhid yirca‘ li-aṣliḥ/ كل واحد يرجع لأصله/ Her şey aslına rücu eder* (Ekva‘, 1984, 2/865). **6)** *Kul lī men asdikāek ekul lek men ente/ قل لي من أصدقاك أقل لك من أنت/ Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim* (Ekva‘, 1984, 2/819). **7)** *Mecnūn yermī ḥacra li’l-bīr ve erba‘ūn ‘ākīl yī‘cazū ‘an tīlū‘ahā/ مجنون يرمي حجره للبير وأربعون عاقل يعجزوا عن طلوعها/ Bir deli bir kuyuya taş atmış; kırk akıllı çıkaramamış* (‘Anān, 1983, 31). **8)** *Men ‘allemenī ḥarfen ṣirtu llu ‘abden/ من علمني حرفا صرت له عبدا/ Bana bir harf öğretenin kölesi olurum* (Ekva‘, 1984, 2/1251). **9)** *Men ġāb mine’l-‘ayn ġāb mine’l-ḥāṭır/ من غاب من العين غاب من الخاطر/ Gözden uzak olan zihinden (gönülden) de uzak olur* (Ekva‘, 1984, 2/1254). **10)** *el-Cār ḳable’d-dār/ الجار قبل الدار/ Komşu evden önce gelir, ev alma komşu al* (Ekva‘, 1984, 1/358). **11)** *Ḥubbu’l-vaṭan mine’l-īmān/ حب الوطن من الإيمان/ Vatan sevgisi imandandır* (Ekva‘, 1984, 1/402).

3.3.2. Türkçe Sözcük İhtiva Eden Atasözleri

Türklerle İlgili Atasözleri: *Mā biş selā ve’t-Turk fouḳ baḳ‘ā/ ما بش سلا والترك فوق بئعا/ Türkler yeryüzündeyken unutmak yok. Bu sözle Türkler Yemen’de hüküm sürdüğü müddetçe sıkıntılarının unutulamayacağı ifade edilir.* (Ekva‘, 1984, 2/1010). *el-Yemen maḳberate’l-Etrāk/ اليمن مقبرة الأتراك/ Yemen, Türklerin kabristanıdır* (Ekva‘, 1984, 2/1384).

Türkçe kalıpların yer aldığı atasözleri: *Ḳur‘ān cūk īmān yūk/ قرآن جوك إيمان يوك/ Çok Kuran okur; ama iman yok* (Ekva‘, 1984, 2/805). *Ḳalbī yḥabbek velakin beş bara yūk dir/ قلبي يحبك ولكنك / Kalbim seni sever ama beş para yoktur* (Ekva‘, 1984, 2/823).

Aferin-siktir: *Milyūn āferin bi-vāhid sekter/ مليون آفرن بواحد سكتر/ Bir kötülük milyon iyiliği unutturur* (Ekva‘, 1984, II/1158).

Bohça, para⁶: *Kill buḳṣa ti’rif mevlāhā/ كل بقشة تعرف مولاهها/ Para sahibini tanır. Bu atasözüyle harcanan emeğin zayı olmayacağına, kişinin mutlaka emeğinin karşılığını göreceğine dikkat çekilir* (Ekva‘, 1984, 2/848). *Buḳṣa bātıl/ بقشه باطل/ Para gelip geçicidir* (Ekva‘, 1984, 1/291; ‘Anān, 1983, 32).

Boru: *Būrī-ṣ-ṣubḥ mis māri’r-rukeb/ بوري الصبح مسمار الركب/ Sabah sigarası eklemlere çividir.* (Ekva‘, 1984, 1/299). Burada būrī kelimesi şekil benzerliğiyle alakalı olarak sigara anlamında kullanılmıştır.

Hengâme⁷: *el-Henceme nuṣf el-ḳiṭāl/ الهنجة نصف القتال/ Hengâme savaşın yarısıdır* (Ekva‘, 1984, 2/1327).

Kazık: *Küllā ḥāzūkih vaṭniḥ/ كلا خازوقه وطنه/ Her kazığın bir ölçüsü vardır. Yani her zorluk kişinin tahammül edebileceği ölçüdedir* (Ekva‘, 1984, II/869). *Men ḳāl lek ‘ūd ḳul lih ḥāzūk/ من قال لك عود قل له خازوق/ Sana odun diyene sen kazık de. Yapılan iyiliğin ve kötülüğün altında kalınmaması gerektiği vurgulanır* (Ekva‘, 1984, 2/1259; ‘Anān, 1983, 28).

⁶ Aslı Farsça olup Yemen lehçesine Osmanlı Türkçesi vasıtasıyla geçen ‘buḳṣa’ sözcüğü, lehçede hem bohça hem de para anlamında kullanılır. Bu sözcüğün lehçede para anlamında kullanılması muhtemelen eskilerin paralarını mendile sararak saklamalarıyla ilgilidir.

⁷ Hengâme kelimesinin aslı Farsça olup Yemen lehçesine Osmanlı Türkçesi aracılığıyla geçmiştir.

Kek⁸: *Ġunice'l-kebīr sâ' kâ'k er-remād/* غنج الكبير ساع/متل كعك الرماد/ Yaşlının cilvesi - yenmeyen ve bir faydası da olmayan- kül keki gibidir (Ekva', 1984 2/756; 'Anān, 1983, 37).

Kumru⁹: *Fāra fī mcirāb velā kumrī fī msehāb/* فاره في مجراب، ولا قمري في امسحاب/ Çoraptaki fare, havadaki kumrudan daha evladır (Ekva', 1984, 2/760).

Kurt: *il-kurd fī 'ayn ammih ġazēl/* القرد في عين أمه غزال/ Kurt anasının gözünde ceylandır (Ekva', 1984, 2/808; 'Anān, 1983, 50).

Kuruş¹⁰: *il-kırş el-ebyaż ynfa' fī'l-yovmi'l-esved/* القرش الأبيض ينفع في اليوم الأسود/ Bolluk zamanında artırılan para kara günde fayda sağlar (Ekva', 1984, 2/808). *Kırş devvār velā elf ħavvār/* قرش دوار، ولا الف حوار/ Harcanan para cüzdandakinden evladır. Aşırı para biriktirme hırsı olan kimseler için kullanılır (Ekva', 1984, 2/808). *il-kırş 'abdek mā dām fī ceybek fein ħarac fe-ente 'abdih/* القرش عبدك مادام في جيبك فإن خرج فانت عبده/ Cebindeki para senin kulun, çıktığında ise sen onun kulu olursun (Ekva', 1984, 2/809). *Kırş velā nihdeh/* قرش ولا نهده/ Para, pişmanlıktan evladır. Bu sözle pişman olunmadığı müddetçe istenilen şeyi satın alma tavsiye edilir (Ekva', 1984, 2/809; 'Anān, 1983, 65). *Men kubir kırşu 'alā şitu/* من كبر قرشه علا صيته/ Serveti artanın şöhreti de artar (Ekva', 1984, 2/1270).

Paşa: *Vācib 'alā men 'ışık yṯhan ve yiddiye'l-mā mine'l-bāşī/* واجب على من عشق يطحن ويدي الما من الباشي/ Aşık olanın kuyudan su istemesi ve unu öğütmesi gerekir. Aşık amacına ulaşma umuduyla tüm zahmetlere katlanır. Buradaki bāşī sözcüğüyle Osmanlı valisi Muhammed Ali Paşa'nın Yemen'de açtırmış olduğu kuyu kastedilir (Ekva', 1984, 2/1331).

Taka¹¹: *Mā kadd mara şahḥit min tāka/* ما قد مره شحت من طاقه/ Takadan idrar yapmak kadın işi değildir. Bu söz imkânsız işlerle uğraşan kimseler için söylenir (Ekva', 1984, 2/1061). *Tḥnca mine'-bāb ve yurca' mine'ṯ-tāka/* تخرجه من الباب ويرجع من الطاقه/ Kapıdan çıkar, pencereden girer (Ekva', 1984, 1/329). *Ḥakka'n-nās fī'ṯ-tāka/* حق الناس في الطاقه/ İnsanların hakkı pencerede. Yani adalet hızlıca yerini bulacak anlamında kullanılır (Ekva', 1984, 1/429).

Tas: *Izrb eṯ-ṯāse tecik miyt rakḳāsa/* اضرب الطاسه تيجك مية رقاصة/ Tasa vur, sana yüz dansçı getirir (Ekva', 1984, 1/182; 'Anān, 1983, 226). *Bakarate'l-mizeyyin mā 'ad tıftuca' mine'ṯ-ṯāse/* بقره/ Berberin ineği tastan korkmaz (Ekva', 1984, 1/289; 'Anān, 1983, 73). *el-Mibteri' 'ayci lā 'inda'ṯ-ṯāsi/* المبترع عيجي لا عند الطاسه ('Anān, 1983, 24). *eṯ-ṯāse'l-fāriġa tiṯṯinn/* الطاسه الفارعة تطن/ Boş tas çınlar, ses çıkarır (Ekva', 1984, 1/672).

Terlik, başmak: *Vechukum ekber başmak/* وجهكم أكبر بشمق/ Yüzünüz terlikten büyük. Bu söz çok basit bir işte başarısız olan kimseler için alay mahiyetinde kullanılır. Anlatıya göre kadın gurbete giden kocasından dönüşte kendisine terlik getirmesini ister. Fakat adam hanımına terlik almayı unuttur. Koca hatasından dolayı özür diler; hanımı ise ona bu sözle karşılık verir

⁸ Kek kelimesinin aslı İngilizce 'cake' sözcüğüdür. Katılımcılardan bir kısmı bu kelimenin Yemen Arapçasına Türkçe aracılığıyla geçtiğini belirtmiştir (K2, K5).

⁹ Aslı Farsça olan 'kumrī' kelimesi Yemen Arapçasına Osmanlı Türkçesi vasıtasıyla geçmiştir.

¹⁰ Kuruş kelimesinin aslı Almanca 'Groschen' sözcüğüdür. Türk lirasının yüzde biri değerinden paraya karşılık gelir (Akalın vd., 2011, 1539). Yemen Arapçasına Osmanlı Türkçesi aracılığıyla geçmiştir.

¹¹ Taka, tavana yakın kemerli küçük pencere anlamına gelen Türkçe kelimedir (Doğan, 1996, 1037).

(Ekva', 1984, 2/1336). *Başmak marati fi'l-beyt velā dıkn 'ammi fi's-sūk* / بشمق مرتي في البيت ولا دقن عمي / Evde hanım terliği, çarşıda amca sözü dinlemez (Ekva', 1984, 1/280; Anān, 1983, 44).

Vapur-Tabur: *eṭ-Tābūr ve şahnet bābūr* / الطابور وشحنة بابور / Tabur ve bir vapur dolusu. Kalabalığı, izdihamı ifade etmek için kullanılır (Ekva', 1984, 1/682).

Sonuç

Anadolu'nun gerek tarihi gerek jeopolitik konumu gereği Arap diyarı olarak da bilinen Orta Doğu coğrafyasıyla sürekli bir bağlantısı olmuştur. Anadolu'nun Orta Doğu ile temasında yani Türk-Arap ilişkilerinde Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra gerçekleşmiş olan dinî birlik de önemli bir rol oynamıştır. Türk-Arap ilişkileri, Osmanlı'nın bir dönem Arap coğrafyasındaki hâkimiyeti ile de zirve noktasına ulaşmıştır. Diğer birçok Arap ülkeleri gibi bir dönem Osmanlı hâkimiyetine giren Yemen de bu etkileşime dâhil olmuş ve Türk-Yemen ilişkileri kültürün en önemli unsuru olan dil alanında da kaydedilmiştir. Türkçe sözcükler, Yemen Arapçasına ya doğrudan Osmanlı Türkçesi ya da başta Mısır Arapçası olmak üzere diğer Arap lehçeleri kanalıyla da dâhil olmuştur. Ayrıca bir dönem İmparatorluk dili olan Türkçe, birçok Farsça ve Batı dillerine ait sözcüğün Yemen ve diğer Arap lehçelerine transferinde aracı dil olmuştur. Araştırmamız neticesinde günümüz Yemen Arapçasında doğrudan Türkçe veya Türkçe vasıtasıyla girmiş 296 sözcüğün kullanıldığı görülmüştür.

Türkçenin, Yemen Arapçasına hem sözcük hem de yapı/Türkçe ekler bakımından etkisi de söz konudur. Türkçe ekler bağlamında Yemen Arapçasında, Şam bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin, Lübnan) Arap lehçelerinde de çokça kullanılan Türkçe -cī, -lī, -lik yapım eklerinin kullanıldığı görülmüştür. Ancak Yemen lehçesinde, Şam bölgesi Arap lehçelerinde kullanılan Türkçe -siz eki kullanımına rastlanılmamıştır.

Yemen Arapçasında kullanılan Türkçe sözcükler tasnif edildiğinde en fazla kelime aktarımının özellikle askerî ve idarî alanda gerçekleştiği görülür. Bunu sırasıyla ev eşyası, alet-edevat, giyim-kuşam, yeme-içme sözcükleri takip eder. Aslında Türkçe askerî ve idarî tabirlere diğer Arap lehçelerinde de sıkça rastlanır. Bu durum Osmanlı'nın özellikle askerî, siyasi ve idarî teşkilatlanmada oldukça ileri seviyede olmasıyla yakından ilgilidir. Özellikle Yemen bölgesinde ortaya çıkan birçok isyan ve ayaklanmalara karşı Osmanlı Devletinin farklı zaman aralıklarında atamış olduğu vali ve farklı statüdeki memurlar ile bölgede asayişî sağlamak adına göndermiş olduğu askerî birliklerin ve dolayısıyla bölgede konuşlanan Türk nüfusun ciddi bir etkisinin olduğunu da söyleyebiliriz.

Türkçe-Yemen Arapçası etkileşimine yapı ve sözcük aktarımının gerçekleştiği günlük konuşma dilinin yanı sıra Yemen bölgesi yerleşim yerleri ve kabile adlarında, kalıp ifadelerinde/atasözlerinde de rastlanılmıştır. Nitekim bir sözcüğün diğer bir toplumun atasözlerinde dahi kendisine yer edinmesi, o sözcüğün ilgili toplum tarafından sıklıkla kullanıldığının ve benimsendiğinin en önemli göstergelerindendir. Bu durum her iki toplumun kültür ilgilerinin niteliğini ve sınırlarının genişliğini gözler önüne serer.

Kaynakça

- 'Allüb, Abdulvehhâb. *Mu'cemu'd-daḥîl fi'l-'âmmiyyeti'l-Mıṣriyye*. Kahire: el- Merkezu'l-Ḳavmî li't-Tercume, 2014.
- 'Anân, Zeyd b. Ali. *el-Lehcetu'l-Yemâniyye fi'n-nuket ve'l-emṣâli's-Şan'âniyye*. Yemen: Yemen Archive, 1983.
- Abduddâyim, Muhammed. *el-Kelimātu't-Turkiyye fi ḳavâidi'l-luḡati'l-'Arabiyye ve'l-lehceti's-Sûriyye*. Humus: yy, 2006.
- Abdullah, Yusuf Muhammed. *el-Mevsû'atu'l-Yemeniyye*. San'a: Müessetu'l-Afifi's-Sekâfiyye, 2003.
- Abdurrahim, Yasin. *Mavsû'atu'l-'âmmiyyeti's-Sûriyye*. 3 cilt. Dimeşk: Vizâratu's-Sekâfe, 2012.
- Ahmed, İbrahim. *eş-Şa'bu'l-Mıṣrî fi emṣâlihi'l-'âmmiyyeh*. Kahire: eş-Şeriketu'd-Devliyye li't-Tibâ'a, 2004.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 3 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Algül, Hüseyin. "Himyeriler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Alp, Musa. "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 87-110.
- Alp, Musa. "Kelimelerin Göçü: Türkçe Nisbet Eki "-ci" nin" Şam Bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan) Arap Halk Ağzında Kullanımı Hakkında Bir Araştırma". *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2007), 179-226.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Yayınevi, 1991.
- Aydın, Nurhan-Ergün, Elif. "Geçmişten Günümüze Yemen", *Yeni Türkiye* 23/98 (2017), 5-27.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî. *'Umdetu'l-Ḳârî Şerḫu Saḫîh el-Buḫârî*. Kahire-Beyrut: y.y., ts.
- Aytaç, Bedrettin. *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.
- Barlak, Yasemin. "Yemen'de Bir Osmanlı Şehri: San'a". *İSTEM* (30) 2017, 333-354.
- Barlak, Yasemin. *Dinî ve Siyasî Yönden Osmanlı Devleti İdaresinde Yemen (1872-1909)*. Sansun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Barlak, Yasemin. *Kabilecilik Anlayışının Hz. Ali Dönemi Siyasî Gelişmelerine Etkisi*. Sansun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Bostan, İdris. "Yemen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/406-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Coşkunoglu, Cihangir. *Yemen Vazat-Luhye Mıntika Kumandanlığı Harp Ceridesine Göre I. Dünya Savaşı ve Yemen Cephesi*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Cuhenî, Muhammed b. Feyz el-Hemdânî-Mahmud, Hasan Süleyman. *es-Suleyhîyyün ve'l-Hareketu'l-Fâtîmiyyün fi'l-Yemen*. San'a: Menşûrâtu'l-Medîne, 1986.

- Curafi, Kādî Abdullah b. Abdulkerim, *el-Mukteṭaf min Tārīhi'l-Yemen*. Beyrut: Asru'l-Hadīs, 1987.
- Çağatay, Neşet. "Samiler-Araplar ve Güney Arabistan Devletleri", *AÜFD* 4/3 (1955), 44-67.
- Çağatay, Neşet. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: AÜİFY, 1957.
- Çağrıncı, Mustafa. "Fîl Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/69-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Demirci, Kadir. "İman da Hikmet de Yemendedir' Hadisine Dair Bir İnceleme". *Dini Araştırmalar* 14/38 (2011), 95-122.
- Dilçin, Dehri. *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. b.y.: İz Yayıncılık, 1996.
- Döner, Ertuğrul. "Dine İlişkin Bazı Bilgi, Rivayet ve Kıssaların Hareket Noktası: Yemen/Yemen Yahudi ve Hıristiyanları". *Dini Araştırmalar* 18/16 (2014), 209-232.
- Ekva', İsmail b. Ali. "Kelimât Turkiyye fi'l-lehecâti'l-Yemâniyye". *Mecma'u'l-İlmî 'Irâkî* 3 (1980), 145-154.
- Ekva', İsmail b. Ali. "Kelimât Turkiyye musta'mele fi'l-Yemen". *Eklîl* (1985), 49-58.
- Ekva', İsmail b. Ali. *el-Emsâlu'l-Yemâniyye*. 2 cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1984.
- Eroğlu, Muhammed. "Ashâbü'l-Uhdûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/471. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Esedî, Muhammed Hayruddin. *Mevsü'atu Haleb el-mukârane*. 7 cilt. Halep: Cem'iyetu'l-Âdiyât, 1987.
- Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. Aḥmed. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Rıyâz Zekî Kâşım. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Fayda, Mustafa. *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Fıçıcı, Emine. "Osmanlı Şehitlerinin Efsane Diyarı Yemen Üzerine Notlar". *İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri* 1 (2009).
- Gökçalp, Yusuf. "Yemen'de Zeydi-Sünni İlişkilerinin Tarihi Arka Planı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), ss. 87-114.
- Günel, Gökçe-Dişli, Gülşen. "Yemen'de Bir Osmanlı Eseri: Bekiriye Camii". Ankara: *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 2011.
- Haidari, Khulod. *Türk Halk Edebiyatında Yemen*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Halil Kurt, "Yemen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hamdânî, Ebû Muhammed Hasen b. Ahmed. *Şıfatı Cezîrati'l-'Arab*. thk. Muhammed b. Ali el-Ekva. San'a: Mektebetu'l-İrşâd, 1990.
- Hatipoğlu, Turgut. *Yemen'in Osmanlı'dan Ayrılışı (Kopuşu)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Hitti, Philip. *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: MÜİFY, 2011.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihi*. Ankara: AÜİFY, 1991.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem. *Lisānu'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dâru'l-Meârif, trs.
- İhsan Süreyya Sırma, "Yemen", *İslam Ansiklopedisi*. 13/371. İstanbul 1993.
- İryânî, Mathar Ali. *el-Mu'cemu'l-Yemenî fi'l-luğa ve't-terâş*. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1996.
- Kadri, Hasan. *Yemen ve Hayatı*, İstanbul: Dersaadet, 1910.

- Kazancı, Ahmet Lütfi. “Ebrehe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kurt, Abdurrahman. “Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu”. *UÜİFD* 10/2 (2001), 97-122.
- Mahfuz, Hüseyin Ali. “el-Elfāzu’t-Turkiyye fil’lehecāti’l-İrākiyye”. *Mecelletu’t-Turāsi’s-Şa’bī* 6 (Bağdat 1964), 33-57.
- Maḳahfi, İbrahim b. Ahmed. *Mu’cemu’l-büldān ve’l-ḳabāli’l-yemeniyye*. Yemen: Dāru’l-Kelime, 2002.
- Oy, Aydın. *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972.
- Özbaran, Salih. “Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: XVI. Yüzyıl Başında Hint Okyanusu”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 31 (1978), 65-146.
- Playfair, Robert L. *A History of Arabia Felix or Yemen*. Byculla: Education Society’s Press, 1859.
- Porter, J.R. “Arabia Felix: Israelites, Jews and Christians”. ed. Ian Richard Netton. *Arabia and The Gulf: From Traditional Society to Modern States*, London 1986.
- Sarı, İsa. “Dil Etkileşimi Bağlamında Ses-Anlam Eşlemesi ve Türkçedeki Örnekleri”, *Türk Kültürü* 1 (2013), 1-27.
- Seydişehri, Mahmud Esad. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Divan Yayınları, 1983.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Osmanlı Devleti’nin Yıkılışında Yemen İsyancıları*, İstanbul: y.y., 1982.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Yemen’in Jeo-Politik Durumu ve Osmanlı Devleti’ne Katılması*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1982.
- Sūsuvā, Abbas Ali. “Bākāya el-elfāz et-Turkiyye fil’maḳkiyyeti’l-Yemeniyye”. *Mecelletu Mecma’i’l-Luḡati’l-Arabiyye* 2 (2013), 38-104.
- Thomas, Justin. *Psychological Well-Being in the Gulf States: The New Arabia Felix*. London: Palgrave Macmillan, 2013.
- Tkatsch, J. “Sebe”, *İslam Ansiklopedisi*. 10/273. İstanbul 1988.
- Tomar, Cengiz. “Resûliler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tomar, Cengiz. “Yemen’de Bir Türk Devleti: Resûliler ve Âlim Sultanları”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 33/33 (2009), 221-236.
- Tomar, Cengiz. “Yemen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/401-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ünal, Çağlar. *Yemen Tarihi Hakkında Yazılmış Türkçe Eserler*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Üzüm, İlyas. “Zeydiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/324-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Watson, Janet. *The phonology and morphology of Arabic*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Winford, Donald. *An introduction to contact linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Yavuz, Hulusi. *Yemen’de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi*, Ankara: Yayınevi, 2003.
- Yazıcı, Elif. *Yemen Bölgesiyle İlişkili Kur’ân Kıssalarının Tarihsel ve Kültürel Açından Tahlili*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Yıldırım, Muhammet. *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz, Yemen, Basra Körfezi ve Habeşistan Politikaları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Yıldız, Musa. "Türkçe ile Arapça Arasındaki Karşılıklı Etkileşim". *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 23 (2006), 7-39.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ķâmûs*. thk. Abdülkerîm el-Azbâvî. Kuveyt: Matbaatu Hukumeti'l-Kuveyt, 2001.

Zeydan, Corci. *el-'Arab Ķable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, trs.

TURKISH ELEMENTS IN YEMENI ARABIC

Abstract

Yemen, which is located on a number of important sea routes and has fertile lands, has been a place frequented by different cultures and civilizations, has hosted many states, and has always preserved its importance due to its geopolitics location. The Ottoman Empire was included in this region especially from the 16th century, and the Ottoman domination of Yemen continued until the beginning of the 20th century with interruptions. Despite many rebellions and troubles in the region during the time of the Ottoman Empire, political, administrative, religious and social structures were built, and Ottoman culture found a place of existence in Yemen, where different cultures lived together. One of these areas of existence is language, which is the interaction tool of cultures. In this study, it is aimed to determine the Turkish elements used in the Yemen Arabic dialect within the framework of Yemen-Ottoman relations and to evaluate them in various aspects. In fact, Turkish-Arabic interaction appears as a natural process that starts with the transmission of religious words as a result of the acceptance of Islam by Turks in general and makes its effects felt in other areas of life, up to the daily speech language. The language interaction between Turkish and Arabic was not one-sided, but both languages took words from each other and gave words. Although the official language used in state affairs in the Ottoman Empire is Ottoman Turkish, Turkish, Persian, Arabic, Greek, Armenian, etc. languages were also spoken. Thus, Ottoman Turkish has almost become an imperial language because it includes Arabic-Persian words and grammar rules. This situation has shaped the dimension of the influence of Turkish on Arabic dialects. In this respect, Ottoman Turkish has been the intermediary language in the transfer of Turkish words directly, Persian and many other western languages to Arabic dialects. Under the circumstances, the influence of Turkish in the Arab dialect of the Yemen region, both in terms of words and structures/suffixes, has been substantial and not underestimated compared to the dialects of other neighboring Arab countries (Syria, Iraq, Lebanon etc.). The influence of Turkish on the Yemen dialect has been observed in the daily spoken language as well as in the settlements-tribal names of the Yemen region and in the phrase expressions/proverbs.

Keywords: Yemen, Arabic, Turkish, lexicon, loanwords.